

Srednjovjekovna Vukovska županija

Lozić, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:477628>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Domagoj Lozić

Srednjovjekovna Vukovska županija

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti

Domagoj Lozić

Srednjovjekovna Vukovska županija

Diplomski rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 21.3. 2020.

Domagoj Lozić, 012222 1916

Sažetak

Ovim radom pokušava se prikazati povijest Vukovske županije počevši od opisa geografsko-političkog smještaja i teritorijalnog opsega županije te se dolazi do pitanja administrativne pripadnosti grada Osijeka, koji se prema sačuvanim podacima smješta i u Vukovsku, i u Baranjsku županiju. Zatim naseljavanja Slavena i Mađara na njene prostore. Nakon toga objašnjen je postupak uspostave i organizacije županija za vrijeme ugarskog kralja Stjepana I. Veliki dio rada odnosi se na naselja i velikaške rodove Vukovske županije. Od naselja treba izdvojiti: Vukovar, kao središte Vukovske županije; Osijek kao primjer gradskog naselja na povoljnom trgovačkom putu s razvijenim sofisticiranim obrtima poput zlatarstva; Gorjane, sjedište najmoćnije velikaške obitelji Vukovske županije i onodobno jedan od najvećih gradova; Ilok, kao najrazvijenije gradsko naselje na području donjeg međurječja; Đakovo, sjedište biskupije; Eng, najveće i najrazvijenije naselje na prostoru donjeg međurječja koje je potpuno nestalo; Šarengrad, gradskom naselju u kojem se nalazio franjevački samostan i koje opstaje i tijekom osmanske vlasti kao selo; te o posjedu i naselje Hrvati, koje se nalazilo u vlasništvu ivanovaca, a kasnije i obitelji Horvata i Gorjanskih. Od velikaških rodova treba istaknuti, Gorjanske i Iločke, ali ne treba izostaviti ni ostale, a to su: Morovički, Korodški i Alšanski. Uz područje Vukovske županije vežu se i dvije biskupije, a to su Pečuška i Bosanska biskupija. Morovički i Vukovski arhiđakonati Pečuške biskupije cijelim svojim teritorijem spadaju pod Vukovsku županiju, a Osuvački arhiđakonati Pečuške biskupije samo dijelom zalazi na područje Vukovske županije. Bosanska biskupija s druge strane tijekom 13. stoljeća dobiva posjede Đakovo i Bleznu u Vukovskoj županiji te s vremenom biskupi premještaju svoje sjedište u Đakovo. Na prostoru Vukovske županije nalazile su se i redovničke zajednice benediktinaca, cistercita, ivanovaca, pustinjake sv. Augustina, regularnih duhovnika vođenih po kanonu sv. Augustina, dominikanaca te na kraju i franjevac.

Ključne riječi: županija, velikaši, međurječje, naselja, biskupija, redovnici

Sadržaj

1. Uvod	7
2. Geografsko-politički smještaj i teritorijalni opseg Vukovske županije	8
3. Naseljavanje Slavena na područje Vukovske županije	9
4. Naseljavanje Mađara na područje Vukovske županije	12
5. Uspostava i organizacija Vukovske županije te administrativna pripadnost pojedinih naselja Vukovske županije	14
5.1. Protožupanijske organizacije na području Vukovske župe	14
5.2. Tipične ugarske županije.....	15
5.3 Uspostava Vukovske županije.....	16
5.4. Administrativna pripadnost pojedinih naselja – primjer Osijeka	18
6. Naselja Vukovske županije.....	19
6.1. Vukovar.....	20
6.2. Osijek.....	21
6.3. Gorjani	23
8.4. Ilok.....	24
8.5. Đakovo.....	26
8.6. Eng.....	27
8.7. Šarengrad.....	28
8.8. Posjed Hrvati	30
7. Velikaški rodovi u Vukovskoj županiji	32
7.1. Gorjanski.....	33
7.1.1. Gorjanski u historiografiji i podrijetlo roda	33
7.1.2. Gorjanski u Vukovskoj županiji.....	34
7.1.3. <i>Banska</i> grana roda Gorjanski	34
7.1.4. <i>Palatinska</i> grana roda Gorjanski	35
7.2. Morovički	38
7.3. Korodski.....	41

7.4. Alšanski	42
7.5. Iločki	44
7.5.1. Iločki – porijeklo.....	44
7.5.2. Nikola Kont i potomstvo	45
8.1. Crkvene strukture u Vukovskoj županiji	48
8.1. Pečuška biskupija.....	48
8.2. Bosanska biskupija.....	49
8.3. Redovničke zajednice	50
9. Zaključak	53
10. Literatura	55

1. Uvod

Tema ovog rada jest srednjovjekovna Vukovska županija. Vukovska županija bila je jedna od 50-ak srednjovjekovnih županija unutar Ugarskog kraljevstva.

Cilj ovog rada jest opisati Vukovsku županiju počevši od geografsko-političkog smještaja i teritorijalnog opsega, zatim doseljavanja Slavena i Mađara na područje istočnog međurječja, uspostave i organizacije Vukovske županije, naselja Vukovske županije, velikaških rodova Vukovske županije te crkvenih strukture Vukovske županije. U poglavlju o geografsko-političkom smještaju i teritorijalno opsegu govorit će se prostornom i političkom smještaju unutar Ugarskog kraljevstva, teritorijalnom opsegu i županijskim granicama sa susjednim županijama. Nakon toga govorit će se o naseljavanju najprije Slavena na prostor buduće Vukovske županije, a nakon njih i o naseljavanju Mađara na prostor buduće Vukovske županije. Nakon toga slijedi poglavlje o uspostavi i organizaciji županije te administrativnoj pripadnosti pojedinih naselja jer ta naselja u povijesnim ispravama nalaze osim u Vukovskoj i u nekoj drugoj susjednoj županiji, a to će biti zornije prikazano na primjeru Osijeka. U poglavlju o naseljima Vukovske županije bit će govora o: Vukovaru, kao sjedištu županije; Osijeku, kraljevskom gradu i trgovištu, kasnije i rezidenciji Korodških; Gorjanima, središtu obitelji Gorjanskih, do premještanja središta u Šikloš; Đakovu, središta Bosanske biskupije; Engu, najvećem i najrazvijenijem naselju Vukovske županije, koje je potpuno nestalo s povijesne scene; Šaregradu, koji može svoj urbani status zahvaliti franjevačkom samostanu; te o posjedu i mjestu Hrvati, glavnom posjedu braće Horvat, vođa protudvorskog pokreta protiv kraljica Elizabete i Marije te Žigmunda Luksemburškog. Pošto je Vukovska županija nazvana „županijom mnogih velikaša“, u poglavlju o velikaškim rodovima ove županije govorit će se o Gorjanskima, Morovičkima, Korodškima, Alšanskim te Iločkima. Posljednje poglavlje govori o crkvenim strukturama Vukovske županije, ponajprije o biskupijama Pečuškoj i Bosanskoj te o redovničkim zajednicama, među kojima se ističu franjevački samostani.

2. Geografsko-politički smještaj i teritorijalni opseg Vukovske županije

Srednjovjekovna Vukovska županija bila je smještena u današnjoj Istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu u Republici Hrvatskoj te dijelom i u istočnom Srijemu u Republici Srbiji.¹ Iako se u područje Kraljevine Slavonije u razvijenom i kasnom srednjem vijeku odnosilo u velikoj mjeri na prostor kasnoantičke provincije Savske Panonije, čije je sjedište bilo u Sisciji (Sisak). Tek se 1219. godine u sklopu „cijele Slavonije“ nalazi i donji, istočni dio međurječja Drave i Save, tj. Požeška i Vukovska županija. Požeška i Vukovska županija pribrajale su se u pravilu Ugarskoj čak ih i Stjepan Brodarić u *Povijesti Mohačke bitke* svrstava u Ugarsku, a ne u Slavoniju. Poveznica Kraljevine Slavonije s Požeškom i Vukovskom županijom bio je kraljevski porez, kunovina ili marturina, koji se osim u Kraljevini Slavoniji ubirao i u Požeškoj i u Vukovskoj županiji. Tek se od 17. stoljeća ime Slavonija odnosi na istočni dio međurječja Drave i Save.² Vukovska županija bila je i pogranična županija Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. Tijekom kasnog srednjeg vijeka isticala se velikim brojem utvrda i kaštela tvoreći široku zapadnu zonu gusto posijanih tvrdih gradova od Posavine do ugarsko-poljske granice. U Vukovskoj županiji nalazili su se i glavni posjedi barem šest velikaških obitelji, čiji su članovi tijekom 14. i 15. stoljeća obnašali važne političke uloge u kraljevstvu, o čemu će biti govora u kasnijim poglavljima. Imena tih obitelji su: Iločki, Gorjanski, Horvati, Korodski, Morovički i Alšanski. Svima su im imena izvedena od naseljenih mjesta i srednjovjekovnih vlastelinstava u Vukovskoj županiji. Pripadnici ovih obitelji u pravilu su obnašali dužnost Mačvanskog bana. Uz naslov mačvanskog bana vezala se i dužnost župana 5 susjednih podunavskih županija³, jedna od tih 5 županija bila je i Vukovska županija.⁴

Ova županija obuhvaćala prostor od 5500 kvadratnih kilometara. Granice s drugim županijama većinom su joj bile prirodne, a većim dijelom činile su ju rijeke Drava, Dunav i Sava.⁵ Riječna granica s drugim županijama započinjala joj već kod Osijeka te išla uz Dravu i Dunav sve do Iloka, Neština i Suseka.⁶ To je ujedno bila i granica Vukovske i Bačke

¹ „Vukovska županija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 1. 9. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=65663>

² „Slavonija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 1. 9. 2020. <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56610>,

³ Upravo je to jedan od razloga zbog kojeg se prostor Vukovske županije u pravilu nije svrstavao u Kraljevinu Slavoniju, jer se dužnost Vukovskog župana vezala uz naslov Mačvanskog bana te tako spadala pod nadležnost Mačvanske banovine, koja nije spadala pod Kraljevinu Slavoniju.

⁴ Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, *Zbornik muzeja Đakovštine* (Đakovo, 2015), 8

⁵ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 9, 10

⁶ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 157

županije.⁷ Istočna granica počinjala je od Suseka kopnom, pružala se ravnom crtom preko Fruške gore te išla na rijeku Savu do Laćaraka i Martinaca. Ta kopnena granična linija bila je granica sa Srijemskom županijom te granica Pečuške i Kaločke biskupije. Granica opet postaje riječna te ide Savom sve do Bebrine, u blizini Slavenskog Broda. Na tu prirodnu granicu nastavlja se kopnena linija prema sjeveru, koja je tvorila zapadnu granicu županije. Zapadna granicu tvorila su mjesta Rušćica, Vrba, Ježevik, Paka, Cenkovo, Milinci i Granica.⁸ Zapadnom graničnom linijom Vukovska županija graničila s Požeškom županijom te ju još detaljnije opisuje. Tako da je granica Vukovske i Požeške županije išla od istočnih obronaka Krndije, prema Nevni (Levanjskoj Varoši) preko Klokočevika i Šušnjevacu do Save.⁹ Na sjeveroistoku granica je išla do Ostrožinaca, Paučja, Punitovaca i Čepina sve do Osijeka.¹⁰ Sjeveroistočna se granična linija od Osijeka pruža do dravskog ušća te tako tvori granicu Vukovske i Baranjske županije.¹¹ Velikaši ove županije bitno su utjecali na povijesne događaje Hrvatske i Ugarske.¹²

Zaključno se može citirati Andrićevo parafraziranje Pála Engela: „Vukovska županija, smještena na spoju dravsko-savskog međurječja i Podunavlja, bila je prosječno prostrana, pogranična županija Ugarsko-hrvatskog kraljevstva. U kasnom srednjem vijeku isticala se velikim brojem utvrda i kaštela, pripadajući u tom pogledu širokoj zapadnoj zoni gusto posijanih „tvrđih gradova“ koja se protezala od Posavine na jugu do ugarsko-poljske granice na sjeveru.“¹³

3. Naseljavanje Slavena na područje Vukovske županije

Hrvati dolaze u Dalmaciju u prvoj polovici 7. stoljeća¹⁴ može se zaključiti kako Slaveni, prolaze već i ranije kroz područje Donje Panonije, buduće Vukovske županije. To

⁷ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 10

⁸ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 157

⁹ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 10

¹⁰ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 157

¹¹ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 10

¹² Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 157 – 158

¹³ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 8

¹⁴ Franjo Šanjek, *Povijest Hrvata, prva knjiga* (Zagreb: Školska knjiga, 2003), 43

potvrđuje i Gračanin tvrdnjom da Slaveni nesmetano nadiru u južnu Panoniju, na širi prostor Podunavlja, što im je posebno olakšano avarskim zauzećem Sirmija 582. godine.¹⁵

Pavičić zbog nedostatka pisanih izvora donosi vlastitu rekonstrukciju o naseljavanju budućeg prostora Vukovske župe. Kako bi se to moglo lakše sagledati vrijedi spomenuti dvije struje naseljavanja. Prva struja, dinarskoposavska, jest ona koja je prolazeći Podunavljem i Potisjem, na jugu i zapadu, prema Jadranskom moru prešla preko Dunava i naselila se na području južno od Dunava sve do Jadranskog mora. Njezin prostor naseljavanja tako obuhvaća i Povrbašje, obje strane Dinare te Srednju i Donju Bosnu do lijevog Donjeg Podrinja. Područje između Save i Dunava, tj. područje Vukovske županije bilo je u krajnjim granicama ove struje naseljavanja. Druga struja naseljavanja, podravska struja zauzima prostor između Drave i Save te je u njenom daljnjem širenju zaustavlja dinarskoposavska. Isto kao i kod dinarskoposavske struje područje buduće Vukovske županije spada u rubne dijelove naseljavanja podravske struje jer ona obuhvaća većinom Podravinu i samo zapadni dio Posavine.¹⁶

Gračaninovi navodi nadopunjuju tu Pavičićevu tezu iako on te Hrvate, koje Pavičić spominje, naziva Slavenima. Govori kako su Slaveni sami, ali i na poticaj Avara krenuli dolinama Save i Drave prema Dalmaciji te u to vrijeme i započinju s trajnim nastanjivanjem već spomenutog prostora, za što još nema potvrde u arheološkim nalazima. Vjerojatno se tada koriste međurječjem, tj. područjem omeđenom Donjom Dravom, Savom i Dunavom, kao i u kasnijim navalama tijekom kojih dolaze i do Istre i rijeka Soče i Vipave. Avarski kagan, razljućen istočnorimskim osvajanjem Singiduna, 597. godine predvodi vojsku na Dalmaciju. Tom prigodom Slaveni stižu i istočnu jadransku obalu. Misli se kako u iduća dva desetljeća Slaveni nastavljaju s napadima u prostoru između Istre i dalmatinskog priobalja sve dok se nisu postupno naselili na cijelom prostoru. Kronološkim slijedom doseoba Hrvata povezuje s osamostaljenjem Bugara pod kanom Kuvratom 20-ih i 30-ih godina 7. stoljeća. Za području istočnog međurječja, važniji je ustanak avarskih podložnika u 80-im godinama 7. stoljeća. Zbog toga se na području buduće Vukovske županije doseljeni potomci bizanskih zarobljenika nakon što su ih Avari zarobili prilikom pustošenja okolice Carigrada 623. godine. Njihovi potomci 80-ih godina 7. stoljeća podižu pobunu protiv Avara, a u svom premještanju, pohodu, prema Makedoniji pretpostavlja se da su prošli i istočnim Srijemom.

¹⁵ Hrvoje Gračanin, „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji“, *Scrinia Slavonica* 8 (2008.), 24

¹⁶ Stjepan Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940), 12 – 13

Postepeno se otkrivaju mjesta, ostaci iz 7. i 8. stoljeća, koji na prvi pogled svjedoče i daju zaključak kako su Slaveni i Avari sasvim suživljeni. Nalazišta koja se u arheologiji interpretiraju kao slavenska u Slavoniji i Srijemu, nalaze na lokalitetima u: Bijelom Brdu, Osijeku, Dalju, Đakovu, Otoku, Sarvašu te Vinkovcima.¹⁷ Prema lokalitetu u Bijelom Brdu dobila je naziv bjelobrdska kultura¹⁸. To je kultura koja je trajala od kasnog 10. do kraja 12. stoljeća, a glavnim nositeljima smatraju joj se panonski Slaveni.¹⁹ Još starije tragove slavenske populacije nalaze se na lokalitetima u: Bapskoj, Borovu, Iloku, Pakracu, Privlaci, Rumi, Sotinu, Srijemskoj Mitrovici, Starim Jankovcima, Šidu, Vašici i Vukovaru.²⁰

Šanjek spominje predaju o tome da su se Hrvati iz Dalmacije proširili na Panoniju i Ilirik te ondje uspostavili svoju vlast.²¹ To se može povezati s Pavičićevim tezama za drugu seobu dinarske struje koja je bila u 8. stoljeću u vrijeme vladavine Avara, prije vladavine Franaka. Tada su Hrvati osjetili potrebu za prostranim zemljištima za stočarstvo i poljodjelstvo. Oni tako naseljavaju prostor od Dunava do Jadranskog mora popunjavajući praznine nastale nakon prve seobe. To stanovništvo nije zalazilo na područje podravske struje naseljavanja. Što se tiče podravske struje, ona također provodi drugu seobu i to na lijevu obalu Drave 895. godine. Ta seoba nije bila dugog vijeka jer je oko 900. godine to područje opet pusto zbog bijega pred Mađarima. Stanovništvo iz te seobe tako odlazi što istočnije uz obalu Drave sve do područja naseljavanja dinarskoposavske struje. Najvidljivije miješanje obje struje događa se u srednjem i donjem Povučju.²² Međutim, kranimetrijske analize provedene na ostacima nađenim u grobištima od Dalmacije do unutrašnjosti potvrđuju da se starohrvatska populacija širi do južne Panonije, tako i područja buduće Vukovske županije, od 10. do 13. stoljeća.²³

¹⁷ Gračanin, „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji“, 24 – 30

¹⁸ Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, (Vinkovci: Matica Hrvatska, Ogranak; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2007), 26

¹⁹ Bjelobrdska kultura može se pronaći i u mađarskoj historijografiji pod nazivom *Bijelo Brdo-kultura*, jer ju mađarski historioografi smatraju dokazom mađarskog naseljavanja na prostor donjeg međurječja.

²⁰ Gračanin, „Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji“, 30

²¹ Šanjek, *Povijest Hrvata, prva knjiga*, 43

²² Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 14 – 15

²³ Hrvoje Gračanin, „Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvoji se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom, razmatranja uz DAI c.30, 75-78“, *Povijest u nastavi* 11 (2008.), 71

4. Naseljavanje Mađara na područje Vukovske županije

Šimunović navodi kako se na području Vukovske župe mogu pronaći arheološki artefakti nadošlog pučanstva tijekom velike seobe naroda pa tako i oni koji su pripadali Mađarima. Nadalje spominje naseljavanje Mađara te tako prestaje franački utjecaj na ovim prostorima, slijedeći podatke iz *O upravljanju carstvom*, govori da Mađari naseljavaju međurječje Dunava i Save, gdje se već nalazilo hrvatsko stanovništvo, koje je sada nakon niza pustošenja naseljeno po šumama i močvarama, izvan gradskih naselja. O utvrdi Vukovo saznaje se i iz zapisa anonimnog notara Bele III., iz 1131. godine. Mađari su sredinom 10. stoljeća zauzimaju utvrde Zagreb, Požegu i Vukovo. Iz toga se saznaje kako je castrum Vukovo, tj. utvrda Vukovo bila pod vlašću Hrvata. Mađari tada grade granične utvrde prema Srijemu, koji je tijekom kraćeg vremena pod vlašću Bugara. Istočna Slavonija tako od njihovog dolaska na ove prostore ostaje pod njihovom vlašću, a nakon sklapanja personalne unije između Hrvatskog i Ugarskog kraljevstva nalazi se u istoj državi s ostatkom Hrvatske.²⁴

Gore navedene tvrdnje Andrić u svojoj knjizi *Vinkovci u srednjem vijeku* dijelom nadopunjuje, ali i dijelom pobija. Andrić svoj tekst započinje podatkom kako je doseljenje Mađara na područje panonsko-karpatske nizine, a time i na područje međurječja, imalo dalekosežne posljedice. Prvi koji spominje Mađare jest Konstantin Porfirogenet u svom djelu *O upravljanju carstvom*. Porfirogenet sredinom 10. stoljeća piše kako Mađari žive „između rijeka Dunava i Save“. Andrić pretpostavlja da su Mađari Bugarima, nakon smrti bugarskog cara Simeona 927. godine, preoteli prostor između Požeškog gorja i zapadnih rubova Srijema omeđen rijekama Savom i Dravom. Ljetopis popa Dukljanina i zapise anonimnog notara Bele III, koje već spominje Gračanin, Andrić naziva nepouzdanom jer su nastala nakon velikog vremenskog odmaka u 12. stoljeću. Između brojnih nepouzdanosti može se izvući i jedan dokaz da su utvrde Zagreb, Požega i Vukovo postojale već tijekom mađarskog doseljenja.²⁵

Spomenuti Andrićeve podatke preuzete od Konstantina Porfirogeneta nadovezuju se na Pavičićev zapis: „Naseljavanje Mađara na ovom zemljištu izvedeno je od prilike između g. 930. i 950.(...) U tom su osvajanju Mađari naravnim putem zahvatili ne samo područje Srijema, nego i ono zemljište između Dunava i Save, koje je kasnije pripalo Vukovskoj župi. Porfirogenet jasno iznosi, da je mađarsko naselje u njegovo vrijeme ležalo samo između Dunava i Save.“²⁶ Ovdje tako Pavičić daje vremenske i geografske odrednice mađarskog naseljavanja budućeg prostora Vukovske župe.

²⁴ Šimunović, „Ojkonimija srednjovjekovne Vukovske župe“, 1 – 7

²⁵ Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, 26

²⁶ Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 22 – 23

Andrić zaključuje kako na ovom dijelu međurječja od sredine 10. stoljeća pa sve do 16. stoljeća, i osmanske najezde, nije bilo naglih promjena i pomicanja vrhovne teritorijalne vlasti.²⁷ To je u skladu s onim što i Pavičić navodi, tj. da zapadni dio zemljišta između Dunava i Save, koji je kasnije pripao Vukovskoj župi, Mađari nisu ni gubili kasnije²⁸, tj. do dolaska Osmanlija, kako Andrić kaže. Kasnije se u tekstu Pavičić osvrće kako je to mađarsko naseljavanje bilo slabo, nomadsko²⁹ s određenim brojem rodova, koji će kasnije od 13. stoljeća imati bitnu ulogu u društvenom životu, a i u stvaranju toponomastike.³⁰

Gračaninove navode, koji se temelje na mađarskim kronikama iz 12. stoljeća Andrić naziva nepouzdanima te kao vjerodostojnog uzima Konstantina Porfirogeneta i njegove zapise. Kao i Andrić Pavičić se isto tako osvrće na pisanje Porfirogeneta te iz njega izvodi vremenske i geografske odrednice mađarskog naseljavanja budućeg prostora Vukovske županije.

²⁷ Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, 26

²⁸ Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 23

²⁹Može se pretpostaviti kako tip nomadskog naseljavanja dijelom uvjetovan i zbog već zatečenog hrvatskog stanovništva koje je tu već zasigurno od početka 10. stoljeća kao što je navedeno u prethodnom poglavlju.

³⁰Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 23 – 27

5. Uspostava i organizacija Vukovske županije te administrativna pripadnost pojedinih naselja Vukovske županije

5.1. Protožupanijske organizacije na području Vukovske župe

Pavičić pretpostavlja, tj. donosi tezu kako su Hrvati, kako on naziva tadašnje Slavene na tom području, već po dolasku na područje međurječja osnovali plemenske organizacije u čijem je središtu bila župa. Avarima takva organizacija nije smetala jer su to bile samo društvene organizacije pomoću kojih su oni lakše vladali svojim područjem. Nakon avarskog vrhovništva uslijedilo je franačko koje je preuzelo takvu organizaciju i na čelo župa ostavilo domaće knezove te to potvrđuje da su postojale i domaće plemenske organizacije. Međutim, kada su Bugari 827. godine opljačkali i zauzeli područje donjeg toka Drave oni na mjesto domaćih knezova, župana, postavljaju svoje, bugarske knezove, ali i dalje ostavljaju plemenske organizacije sa županima na čelu. Zbog toga što nema sačuvanih podataka iz toga vremena ne zna se ni teritorijalni opseg ni središta tih plemenskih organizacija, župa. Pretpostavlja se da su im središta bila na gradištima, gradinama i sačuvanim starim utvrđenjima, o kojima se saznaje iz dokumenta iz 13. stoljeća. Pavičić tu navodi i tri mogućnosti porijekla tih ostataka nekadašnjih naselja, moguće da su to bile rimske ruševine, građene od 3. do 6. stoljeća, ili kasnije avarske utvrde, koja su služila u obrambene svrhe tijekom 7., 8. i 9. stoljeća, ili su to ostaci prapovijesnih i predrimskih naselja. Treću teoriju pobija činjenicom da su neki kao cjeloviti dvorovi ili dobro sačuvana utvrđenja postojali još u 14. stoljeću te kao takvi nisu mogli potjecati iz tako davne prošlosti. Širenjem mađarske državne vlasti na ove krajeve, Mađari od svog doseljenja pa do osnivanja župa krajem 12. stoljeća, hrvatske starosjedioce podčinjavaju u niži društveni položaj te posljedično tome hrvatsko stanovništvo nije zapisivano u društvenim dokumentima iz kojih se jedino može iščitati stvarno stanje. Usprkos tome sudeći po imenima može se zaključiti kako su hrvatskog porijekla bila 2 plemena plemićkog položaja, Voja i Ugra. Pisani zapisi o njima potječu iz prve polovice 13. stoljeća. Pleme Voja nalazilo se u srednjem Povučju, a pleme Ugra u blizini Đakova, sa zapadne strane. U pisanim dokumentima ta plemena su već poprimila obilježja mađarskih rodova što se vidi u tipičnim mađarskim osobnim imenima te mađarskim nazivima za središta njihovih posjeda. Nasuprot tima dvama plemenima uz kasniju zapadnu granicu Vukovske župe nalazilo se pleme Borića bana koje je sačuvalo hrvatska plemenska obilježja i koje će se kasnije razgranati na brojne obitelji, između kojih i na slavonske Berislaviće.

Također se uz zapadnu granicu u Požeškoj županiji nalaze još brojni primjeri takvih plemena. U samoj Vukovskoj županiji Mađari su do 1090. zamijenili hrvatske plemenske organizacije i njihove gradove. Prema podacima iz 14. stoljeća navode se rijetki neznatno oštećeni ili u potpunosti sačuvani stari hrvatski gradovi kao što je jedan na potoku Ervenici kraj Jankovaca 1364. godine u potpunosti čitav dok se kod mađarskih obitelji, koje već 1250. godine navode kako su nekoliko generacije na tom zemljištu, primjećuju elementi karakteristični za Hrvate i Srbe, tj. Slavene na području Vukovske županije.³¹

5.2. Tipične ugarske županije

Dobar uvod u razumijevanje što je srednjovjekovna ugarska županija donosi nam Andrić koji usustavljuje podatke preuzete od Klaića, Györfija te drugih historiografa kao što je Ćurak te Fügedi. Mađarski vladari postupno reorganiziraju nekadašnje slavenske plemenske župe u županije po ugarskom uzoru. Tako se više manjih, slavenskih župa formira u jednu veću, ugarsku županiju, koja ima jedno sjedište u većim gradu. Ovu teoriju Andrić preuzima od Klaića, međutim tu se javlja i teorija koju zastupa mađarska historiografija. Ta teorija podrazumijeva kako su ugarske županije nastale po uzoru na one franačke grofovije, ali tu teoriju pobijaju njemački učenjaci, između dvaju svjetskih ratova, i zastupaju slavensko podrijetlo mađarske teritorijalne organizacije. Kao dokaz tomu oni navode, između ostalih, da su i mađarski termini *megye* i *ispán*, tj. županija i župan slavenskog podrijetla, kao i termin *udvar*, tj. dvor. Klaićevoj i kasnijoj teoriji njemačkih učenjaka suprotstavlja se Györfi koji razrađuje teoriju o autohtonom mađarskom podrijetlu ugarskih županija koje su se počele oblikovati u 10. stoljeću na zemljištima pojedinih rodova ili klanova. Takve županije nastaju konfiskacijom dvije trećine zemljišta pojedinog roda, a preostala trećina ostavljena je rodu kao alodijalni posjed. Takvim postupkom nastalo je 50-ak županija za vladavine Stjepana I. Međutim, ta teorija nema puno dokaza. Jedan od tih rijetkih dokaza je redak iz, već spomenutog, zapisa anonimnog autora, koji spominje mađarsko osvajanje utvrda Zagreba, Požege i Vukova. Upravo ta vijest je prema ovoj teoriji dokaz o osnutku vukovske županije, ali isto ne vrijedi za požešku i zagrebačku županiju. Drugi mađarski historiograf, Erik Fügedi ističe kako su županije mnogo kaotičnije nastale te odstupa od pravila jedna županija jedan rod/klan, dvije trećine zemlje kralju, trećina rodu. Slaže se kako županije sadrže tvrđave, ali to ne znači i da je svaka tvrđava bila sjedište županije. Kasnije se javljaju nove teorije o postanku ugarskih županije koje teže sintezi i isticanju zajedničkih obilježja teritorijalnih organizacija po čitavoj negermanskoj srednjoj Europi, od Jadrana do Baltika. Ovakva

³¹ Pavičić, Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća, 1 – 4

županije je tzv. Burgbezirk organizacija na čelu s vladarevim predstavnikom s vojnim, sudskim i vlastelinskim ovlastima.³²

Postupak nastajanja ugarskih županija za vladavine Stjepana I. opisuje i Kontler u Povijesti Mađarske. U ugarsko društvo za vladavine Stjepana I. ulazi novina, a to je nepokretno, nedjeljivo i neotuđivo vlasništvo. Tijekom procesa osnivanja ugarske države, oduzete su dvije trećine posjeda rodova s pripadajućim stanovništvom koji postaju vlasništvo kralja, tj. kraljevske kuće Arpadovića. Tako Arpadovići postaju najveći zemljoposjednici u kraljevstvu. Na svakom „oduzetom“ području izgrađena je utvrda kako bi se mogao smjestiti dvor koji je prikupljao namete od imanja. Upravo je sama veličina kraljevskog posjeda i nadmoć nad ostalima omogućila Arpadovićima patrimonijalno-despotski tip monarhije. Tvrđave, naselja okružena kamenim zidinama ili samo zemljanim nasipom i županije, okolno područje tvrđave prelaze u kraljevsko vlasništvo. Tvrđave tako postaju središta vojne kontrole, a županije jedinice svjetovne uprave. Stjepan seli *jobbágy*je u kraljevske utvrde te oni postaju njihovi gradokmeti i vojno održavaju utvrde, dok „zemlju utvrde“ obrađuje „narod utvrde“. „Narod utvrde“ bili su slobodni ljudi koji su zadržali svoj pravni status, ali su trajno dužni služiti oko utvrde. Oni su bili organizirani u jedinici po sto osoba te su bili podređeni i pod zapovjedništvom *comesa* (župana) tvrđave koji je upravljao tvrđavom. Ovakva organizacija slična je karolinškom ustroju grofovija. Župan je tako bio i vrhovni sudac, sakupljač poreza, predvodnik ratnika županije u bitku pod svojom zastavom. Na ovakav način osnovano je 45 županija, a župani su novačeni među najvjernijim pristašama kralja. Župani su tako tvorili, uz crkvene velikodostojnike, kraljevsko vijeće, vrhovni organ ugarske vlasti.³³

5.3 Uspostava Vukovske županije

Gore opisane županije, kraljevske županije, tijekom vladavine Arpadovića postaju temelj administrativnog i obrambenog sustava na području međurječja, pa tako i na području Vukovske županije. Svaka županije ima svoje središte u kraljevskoj utvrdi te se oko njih počinju razvijati kraljevska naselja gradokmetova i kastrenza³⁴ u 12. i 13. stoljeću. Upravo će

³² Stanko Andrić, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju* (Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Osijek : Grafika, 2001), 56 – 59

³³ László Kontler, *Povijest Mađarske, tisuću godina u srednjoj Europi*, prev. Braženka Kešić, Silvije Devald (Zagreb: Srednja Europa, 2007), 64 – 66

³⁴ „*Iobagiones castri* (*nobiles iobagiones castrenses* – graščani, gradokmetovi) bili su slobodni ljudi, oslobođeni plaćanja poreza, koji su u zamjenu za vojnu službu u kraljevskim utvrđenim gradovima dobivali povlastice i zemlju. Jedna su od skupina iz kojih se razvilo niže plemstvo u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu. U historiografiji najpoznatiju skupinu gradokmetova u hrvatskim zemljama čine pripadnici plemenite općine turopoljske. Pojam *jobagioni* rabio se i za kmetove.“ - „*jobagioni*“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno*

ta naselja postati i najvažnija županijska gradska središta. Tako i vukovarska utvrda postaje administrativno središte Vukovske županije.³⁵

Precizniji podatak, tj. točna godina, o osnutku Vukovske županije nije pronađena zbog nedostatka pisanih dokumenata, iako je prema Pavičiću do druge polovice 12. stoljeća proces uređenja županija po ugarskim i hrvatskim krajevima završio.³⁶ Stoga se kao prva poznata godina postojanja Vukovske županije uzima godina prvog spomena Vukovske županije u pisanim dokumentima. Taj dokument jest isprava kralja Bele III. iz 1192. godine u kojoj se prvi put spominje vukovski župan.³⁷ Raniji povjesničari su prvi spomen vukovskog župana datirali u 1220. godinu, kada se spominje Vukovska župa na čelu sa županom Tomom.³⁸ Godina 1220. i spomen Vukovske županije nalazi se i na dokumentu kojim slavonski ban Atyasz po kraljevu nalogu uvodi dvorsku damu Ahalizu u posjed Widhor (Vidor) u vukovskoj županiji.³⁹

Govoreći o uspostavi županije vrijedi spomenuti i njezino sjedište, vukovarsku tvrđavu. Ona se prvi put u pisanim dokumentima spominje u vukovarskom privilegiju iz 1231. godine, ali se pretpostavlja da je podignuta najkasnije u 12. stoljeću.⁴⁰ Slijedeći taj privilegij herceg Koloman izdaje još niz povlastica, od kojih je za Vukovsku županiju bitna i darovnica bosanskom biskupu kojom Bosanskoj biskupiji daruje posjede Đakovo i Bleznu u toj županiji.⁴¹

izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 15. 6. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?>

³⁵ Danijel Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018) 15 – 17

³⁶ Pavičić, Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća, 5

³⁷ Danijel Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku* (Slavonski Brod, 2020.), 79

³⁸ Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku* (Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.), 157

³⁹ Andrić, „Klaićev udio u raspravama hrvatske i mađarske historiografije“, 62

⁴⁰ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 17

⁴¹ Andrić, „Klaićev udio u raspravama hrvatske i mađarske historiografije“, 62

5.4. Administrativna pripadnost pojedinih naselja – primjer Osijeka

Na primjeru Osijeka nastoji se prikazati kako administrativna pripadnost pojedinih naselja županiji nije bila potpuno jasna. Osijek može poslužiti kao zoran primjer toga jer ima dovoljno sačuvanih zapisa o njegovoj administrativnoj pripadnosti. Prema sačuvanim podacima Osijek se smješta u Vukovsku i Baranjsku županiju. Prema broju tih diplomatskih izvora može se zaključiti kako Osijek spada u Baranjsku županiju jer ga 6 diplomatskih izvora (1335., 1472., 1493., 1498., 1503. i 1517.) smješta u Baranjsku županiju, dok samo 3 diplomatska izvora (1472, 1493. i 1494.) spominju Osijek u Vukovskoj županiji. Međutim prema drugim izvorima kao što su isprava dvorskog suca Ladislava Palocija iz 1454. godine navodi se Osijek između utvrde Korođ i mjesta Čepin, koji su u Vukovskoj županiji iako se županijska pripadnost Osijeka ne navodi, može se zaključiti kako je i on u Vukovskoj županiji. Tragom toga nalazimo i na podatak da Gašpar Korođski 1469. godine Osijek spominje kao središnje mjesto na posjedu koje uključuje mjesta u Vukovskoj županiji, Čepin, Koprivnu, ... Crkvene institucije Osijek navode u obje županije, Budimski kaptol i Pečvaradska opatija u dva dokumenta navode Osijek u Baranjskoj županiji da bi ga u trećem dokumentu, pismu kralju Vladislavu II., pečvaradska opatija smjestila u Vukovsku županiju. Ni pojedinci koji su izdavali određene isprave nisu dosljedni u smještanju Osijeka u, nazovimo to, odgovarajuću županiju. Tako, primjerice, palatin Stjepan Zapoljski 1494. godine Osijek smješta u Vukovsku županiju, a samo četiri godine kasnije smješta ga u Baranjsku županiju. U historiografiji se tako nalaze različita mišljenja o administrativnoj pripadnosti Osijeka, to ni ne čudi jer bi buduća ulaženja u tu problematiku zahtijevala previše prostora bez izgleda za pronalaskom novih izvora koji bi uklonili postojeće nejasnoće. Stoga se vodeći autori koji su se bavili ovom problematikom većinom smještaju Osijek u Vukovsku županiju, Csanki, Engel i Bösendorfer, dok ga u Baranjsku županiju smješta György Györffy. Osim Osijeka dvojbe oko pripadnosti Vukovskoj županiji ili nekoj drugoj županiji bilo je i s posjedima Fir i Bingula. Njih se ponekad smještalo u Srijemsku županiju, ali ipak pripadaju Vukovskoj županiji. ⁴² Isti je slučaj i s gradom Engom (Nagyeng) koji se u jednoj ispravi kralja Žigmunda iz 1392. godine spominje u Srijemskoj županiji, a u drugoj ranijoj ispravi kralja Andrije III. Eng se spominje u blizini Mendelosa, koji se nalazi u Srijemskoj županiji, na granici s Vukovskom županijom.⁴³

⁴² Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 10 - 12

⁴³ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 57

6. Naselja Vukovske županije

Prostorne cjeline unutar županije definirale su se uz istaknute prirodne sastavnice krajolika kao što su rijeke i planine, te je to utjecalo i na gustoću, raspored, ali i razvoj pojedinih gradskih naselja i njihovih prometnih i obrambenih funkcija u prvom redu. Najurbaniziraniji i najgušće naseljeni dio županije bio je podravsko-podunavski kraj, kojim se protezao magistralni pravac, koji je još od antičkih vremena povezivao jugoistočnu Europu s Panonskom nizinom. Osim tog magistralnog pravca vrijedi istaknuti i rijeku Dunav kao iznimno važan prometni čimbenik. Visoke obale rijeka Drave i Dunava pogodovale su podizanju stalnih naselja i obrambenih građevina. U unutrašnjosti županije u Povučju i Pobosuću, gdje se izmjenjuju neprohodne šume i močvare, nalazio se veći broj naselja uz rijeke Vuku i Bosut. Takav raspored naselja uvjetovan je smještajem glavnih prometnih pravaca uz rijeke na čijim su se obalama i podizale utvrde i naselja.⁴⁴

Naseljeni prostor u Vukovskoj županiji pokušao je rekonstruirati Pavičić te on piše kako je područje guste naseljenosti bilo Povučje, Pobosuće i Pobiđe, gdje su se već nalazili raniji ostaci od po pet, šest ili više utvrda uglavnom u nizinama tih triju navedenih rijeka te rijeka Spačve i Studve. Ostali ostaci utvrda smješteni su pored donje Drave i Dunava, od dravskog ušća do Fruške gore, te na niskom tlu u diljskim i fruškogorskim dolovima. Upravo ta područja oko Donje Drave, Podunavlje, Ilok i njegovu istočnu okolicu, okolicu Đakova i Levanjske Varoši također navodi kao gusto naseljene dijelove županije.⁴⁵

Najrjeđe naseljeni dio županije bio je posavski dio zbog guste spačvanske šume te poplavnog pojasa rijeke Save. Ondje se razvio samo manji broj pograničnih trgovišta, riječnih prijelaza i carinskih mjesta s malim brojem sela. Zbog oskudnosti demografskim podacima procjenjuje se da se broj stanovnika ove županije krajem 15. stoljeća mogao kretati između 70 i 80 tisuća stanovnika. Ukupan broj identificiranih mjesta, tj. gradova, trgovišta, sela i pustoselina iznosio je ukupno 1277 mjesta.⁴⁶

Na izgled urbane mreže Vukovske županije utjecali su i prodori Osmanlija. Oni uzrokuju potpuni nestanak grada Enga s povijesne pozornice. Zbog osmanskih prodora

⁴⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 13

⁴⁵ Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 2, 3

⁴⁶ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 13, 14

podignut je i velik broj kaštela diljem županije o čemu je već u jednom od ranijih poglavlja bilo riječi.⁴⁷

U ovom poglavlju govorit će se o: Vukovaru, sjedištu župe; Osijeku, kraljevskom gradu i trgovištu s razvijenim sofisticiranijim obrtima poput zlatarstva, a kasnije rezidenciji Korodških i upravnom mjestu posjeda budimskog kaptola; Gorjanima, sjedištu obitelji Gorjanskih do preseljenja sjedišta u Šikloš; Iloku, najrazvijenijim srednjovjekovnim gradskim naseljem na području donjeg međurječja; Đakovu, sjedištu Bosanske biskupije; Engu, najvećem i najrazvijenijem naselju na prostoru donjeg međurječja koje je potpuno nestalo; Šaregradu, gradskom naselju u kojem se nalazio franjevački samostan te koje opstaje i tijekom osmanske vlasti kao selo,⁴⁸ te o posjedu Hrvati, koje se nalazilo u vlasništvu ivanovaca, a kasnije i obitelji Horvata i Gorjanskih.⁴⁹

6.1. Vukovar

Smješten je ispod kraljevske utvrde Vukovo, sjedišta Vukovske županije. Nije poznato je li trgovačko-obrtničko podgrađe postojalo već prilikom prvog spomena utvrde 1192. godine. Godine 1231. ugarski herceg Koloman dijeli povlastice hospitema tog podgrađa te je to jedini sačuvani gradski privilegij iz doba dinastije Arpadovića u donjem međurječju. Taj dokument svjedoči i o porijeklu stanovništva Vukovara, tako se navodi da ondje žive Teutonci, Sasi, Mađari i Slaveni. Nada Klaić pretpostavlja kako je to stanovništvo bilo podijeljeno prema četvrtima što nije bio rijedak slučaj na području Ugarske i Slavonije. Pavičić donosi pretpostavku zasebnom naselju gradokmeta, podložnika vukovskog župana izuzetih povlastica. Zbog razmirica s gradokmetima i županom kralj Bela IV. 1244. godine građanima Vukovara potvrđuje povlastice, proširuje gradski teritorij i utvrđuje točne granice istog. Pavičić također pretpostavlja kako se naselja gradokmeta i grad Vukovar sjedinjuju u 14. stoljeću nestankom jobagionske organizacije. U kasnom srednjem vijeku kraljevske utvrde prelaze u privatno vlasništvo pa tako Vukovar potkraj 14. stoljeća dolazi u ruke nepoznate plemićke obitelji. Prije 1430. godine kralj Žigmund Vukovar smatra svojim trgovištem kada ga zalaže Ivanu Korodskom. Sedam godina kasnije Žigmund Talovcima daruje Vukovar, a 1438. godine to potvrđuje i kralj Albert. Kralj Ladislav V. oduzima Vukovar sinovima Franka i Petra Talovca 1456. godine i predaje ga Albertu i Sebastijanu od Hangácsa. Iduće godine umire kralj Ladislav V. te izostaje vladareva potpora ovoj darovnici

⁴⁷ Isto, 20

⁴⁸ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 53 – 84

⁴⁹ Danijel Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja* (Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006), 26, 27

tako da Vukovar Talovci prodaju Gorjanskima 1462. godine. Nakon smrti Joba Gorjanskog 1481. godine kralj Matija daruje Vukovar Stjepanu Keserúju Gibaračkom, koji će se čak jednom i nazivati Vukovarski. On je bio je posljednji poznati vlasnik Vukovara prije prelaska pod Osmansku vlast. O pravno statusu grada, stanovnicima i ustroju općine najviše se saznaje iz Kolomanova privilegija iz 13. stoljeća. U njemu su regulirana prava slobode naseljavanja, seljenja i raspolaganja imovinom, iskorištavanju šuma za drvo, odredba o slobodnom ribolovu na Vuki i Dunavu. Međutim izostaju odredbe vezane za sajamsko pravo, čiji je uzrok moguće postojanje sajma u susjedstvu grada, ali izvan granica općine. Tijekom 13. stoljeća Vukovar nije imao visoki stupanj općinske organizacije i sudbene autonomije. Na čelu lokalne vlasti bio je gradski sudac ili općinski poglavar bez prava mača, a u slučaju najtežih delikata sudio je s vratarom kraljevske utvrde, tj. kaštelanom ili zapovjednikom. Kasnije se pravni status mjesta ne navodi gotovo nigdje. Samo se u jednoj ispravi kralja Ludovika I. iz 1378. godine Vukovar navodi kao civitas, a u ispravama bačkog kaptola iz 1350. i 1398. godine, u prvoj se navodi kao villa, a u drugoj oppidum. Funkcija kraljevske utvrde kao županijskog središta prenijela se i na podgrađe, ali pred kraj srednjeg vijeka Vukovar se više ne javlja kao mjesto održavanja sjednica skupštine Vukovske županije. Također činjenica je da su vukovski župan i mačvanski ban bili većinom ista osoba, ali nema saznanja da su se u Vukovaru održavali oktavalni sudovi ili da su ondje mačvanski banovi izdavali isprave. Od crkvenih ustanova u Vukovaru se nalazi župa s crkvom sv. Mihaela, a Vukovar je ujedno bio i središte Vukovskog arhidakonata. Iznenađuje činjenica kako nema podataka o postojanju prosjačkih redova i samostana na području ovog naselja. Gospodarstvo se temeljilo na povoljnom prometnom položaju grada na važnom cestovnom pravcu od jugoistočne do središnje Europe. Osim tog cestovnog pravca rijeka Dunav je također mogla pogodovati njegovom razvoju kao trgovačkog središta. Navodi se kako je održavanje tjednih sajмова četvrtkom preseljeno iz Pačetina u Vukovar 1352. godine. Važan izvor gradskih prihoda bili i prihodi od skelarine na Dunavu i Vuki. U Kolomanovu privilegiju navedeno je i ribarstvo koje je važna gospodarska grana za stanovništvo, ali to Vukovar ne izdvaja od ostalih gradova na rijekama.⁵⁰

6.2. Osijek

Osijek se najranije spominje već 1196. Godine kada kralj Emerik potvrđuje ranije stečene povlastice na ubiranje osječke skelarine i tržne pristojbe cistercitskoj opatiji Cikador u mjestu Szék (Bátaszék). Zbog činjenice da se i kasnije cikadorska opatija spominje kao ubiračica pristojbi moguće je da je Osijek bio kraljevski grad. Iz 12. stoljeća nema pisanih

⁵⁰ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 79 – 84

podataka Osijeka. Ostaci najstarijeg sloja trobrodne crkve pronađeni u kompleksu današnjeg franjevačkog samostana mogu se povezati sa župnom crkvom Svetog Trojstva što je pokazatelj da je Osijek već tada bio razvijeno naselje. Za razdoblje 13. stoljeća pretpostavlja se kako ga nije poštedjela tatarska provala, ali se do prve polovice 14. stoljeća oporavio te tamošnji župnik daje vrlo izdašnu svotu za izvanrednu papinsku desetinu. Iz sredine 14. stoljeća datiraju i prvi poznati podaci o Korodškom vlasništvu nad Osijekom. Moguće je da je već krajem 14. stoljeća Osijek postao i glavna rezidencija Korodških jer je 1394. Filip Korodški ondje pokopan. Od vremena banovanja Ivana Korodškog nad mačvanskom banovinom sredinom 15. stoljeća Osijek se naziva trgovištem. Zbog nepovoljnog položaja obitelji u koju ih je doveo Ivanov sin Gašpar Osijek prelazi u ruke Rozgonyja, u čijem je posjedu 1469. godine, ali je već 1471. godine ponovno vraćen Gašparu Korodškom. Nakon Gašparove pogibije u borbi s Osmanlijama 1472. godine Osijek mijenja vlasnike. Prvo odlazi u ruke Nikole Ungora i Nikole Čupora, zatim postaje vlasništvo budimskog kaptola Blažene Djevice Marije. Godine 1490. Osijek je u vlasništvu velikaša Gereba i tamiškog župana Pavla Kiniszija, a te godine Osijek pustoše i pristaše Maksimilijana I. Habsburškog. Kralj Vladislav II. Jagelović 1493. izdaje braći Gereb i Pavlu Kinisziju darovnicu na određeno vrijeme za Osijek, Aljmaš i Drazsád (Dravsko ušće). Iako je Osijek braći Gereb darovan na određeno vrijeme, Petar Gereb već 1494. prodaje polovicu Osijeka obitelji Ernust, a 1503. kada Petar i Ernusti žele prodati Osijek Ivanišu Korvinu kralj to osporava. Iste te godine Petar Gereb umire, a nova saznanja o vlasnicima Osijeka imamo iz 1517. kada se spominje u vlasništvu kaptola Blažene Djevice Marije u Budimu. Pretpostavlja se da je u njihovom vlasništvu ostao sve do Osmanlijskog osvajanja 1526. godine. O urbanom razvoju Osijeka nema puno podataka, postoji sačuvani porezni popis iz 1469. godine sa spomenom suca Andrije i samo se u tom popisu Osijek naziva kao *civitas*. Tijekom povijesti Osijek je imao i upravne funkcije zbog bivanja velikaškom rezidencijom u 14. i 15. stoljeću. Za vrijeme banovanja Ivana Korodškog, u Osijeku on i podban Nikola Iločki izdaju isprave. Zbog spomena oficijala budimskog kaptola početkom 16. stoljeća pretpostavlja se da je bio i sjedište uprave kaptolski posjeda na tom području. Od crkvenih objekata Osijeku su se nalazili crkva Svetog Trojstva, samostan pustinjaka svetog Augustina posvećen Blaženoj Djevici Mariji, crkva svetog Martina Ispovjednika te gotička kapelica, otkrivena u arheološkim istraživanjima, uz južni zid svetišta crkve Svetog Trojstva. O gospodarstvu Osijeka postoje podatci još iz 12. stoljeća kada u Osijeku trguju Ismaelićani i Biseni što govori kako je značaj Osijeka kao trgovačkog središta nadilazio lokalne potrebe. Iz 1355. godine poznato je kako se u Osijeku održava tjedni sajam. Već ranije spomenuti porezni popis iz 1469. godine svjedoči o proizvodnim

djelatnostima građana jer se uz imena nalazi i zanimanje građanina, pa se tu može naći i prisutnost sofisticiranih zanimanja poput zlatara. O postojanju osječkog kaštela najranija saznanja datiraju u 1472. godinu, a već 1490. kaštel je opustošen od strane Maksimilijanovih pristaša i do potpadanja Osijeka pod osmansku vlast više nije obnavljan.⁵¹

6.3. Gorjani

Godine 1244. Gorjani se prvi put pojavljuju kao posjed ili zemljište (terra de Gora). Iz isprave Bele IV. iz te godine saznaje se da je posjed pripadao istoimenoj utvrdi, a ovom ispravom potvrđuje se Kolomanova darovnica đakovačkom biskupu. Najstariji zapis o naselju, tj. stanovnicima Gorjana datira u 1263. godinu i veže se uz ispravu kralja Bele IV.. Godina prekretnica u razvoju Gorjana jest 1269. kada herceg Bela daruje Ivanu i Stjepanu od roda Dorozsma ovaj posjed. Oni su začetnici plemićke, velikaške obitelji Gorjanskih. Tijekom 14. stoljeća Gorjani stječu gradski status, a istovremeno su i sjedište velikaške obitelji Gorjanskih. U ispravi kraljice Marije Gorjani su opisani kao važno velikaško središte s riznicom. Međutim u tijekom dinastičkih sukoba krajem 14. i početkom 15. stoljeća Gorjane razaraju pristaše napuljske stranke, braća Horvat. U to vrijeme oko 1400. godine nakon smrti palatina Nikole Gorjanskog i razaranja Gorjana, Gorjani prestaju biti središte ove velikaške obitelji. Gorjanski pod vodstvom Nikole mlađeg sada imaju sjedište u Šiklošu. Tijekom 15. stoljeća Gorjani su još uvijek u vlasništvu Gorjanskih te su jedan od njihovih značajnijih posjeda. Kada 1481. godine umire Job Gorjanski, njegov udio u posjedu kralj Matija daje svom sinu Ivanišu Korvinu, to je moglo biti najkasnije 1487. godine. Tijekom sukoba pristaša Vladislava II. Jagelovića i Maksimilijana I. Habsburškog u Gorjani su u rukama Lovre Bánffyja, iz banske grane Gorjanskih i Ivana Kishorváta, muža Lovrine sestre Klare. Zbog pustošenja posjeda Gereba, kralj Vladislav II. Jagelović im oduzima posjede, i Gorjan među njima, te ih predaje braći Gereb i Petru Kinizsiju. Požunskim mirom ta darovnica je postala nevažeća i Gorjani su opet u rukama Bánffyja i Kishorváta. Godine 1508. Bánffy i Kishorvát se dijele tako da Kishorvát dobiva utvrdu Gorjane, a grad dijele u jednakom omjeru. Ostaje nepoznanica jesu li nasljednici Lovre Bánffyja ostali vlasnici Gorjana sve do pada pod Osmansku vlast 1536. godine, postoji mogućnost da je bilo tako jer je Lovrin sin Ladislav umro najkasnije te iste godine kada Gorjani potpadaju pod Osmansku vlast. Gorjani se, uz Ilok, navode kao najvažniji vlastelinski grad u Vukovskoj županiji. U prvoj polovici 15. stoljeća u Gorjanima se nalaze gradske općine, rijedak i neuobičajen slučaj organizacije lokalne samouprave. Gorjani su tako bili administrativno podijeljeni prema pripadnosti

⁵¹ isto, 71 – 77

određenog dijela grada određenom zemljišnom gospodaru, tj. unutar jednog naselja bilo je više općina. Iz isprava iz 15. stoljeća može se vidjeti i kako je to funkcioniralo. Osim naselja Gorjana pretpostavlja se da je gradsku općinu činilo i naselje Csütörtökfalv s crkvom svetog Ivana Krstitelja. O urbanom razvoju Gorjana najbolje svjedoče crkvene ustanove. Ako se Gorjanima pridoda i naselja Csütörtökfalv onda su na području Gorjana bile najmanje dvije upe. Pronađeni su i ostaci župne crkve sv. Pavla, jednobrodne gotičke crkve. U Gorjanima djeluje i samostan dominikanaca s crkvom sv. Margarete. U izgradnji sakralnih objekata sudjeluju i građani pa tako Juraj, građanin Gorjana, daje izgraditi kapelu Svih svetih s hospitalom. Osim te kapele početkom 16. stoljeća spominje se i kapela sv. Jakova. Od gospodarskih djelatnosti poznato je da se tjedni upanijski sajam održavao četvrtkom u Csütörtökfalv te je zvan Četvrtkovac, o njemu je najstarija vijest iz 1392. godine. Prema nazivima ulica vidljivo je da su u gradu boravili i obrtnici kao što su zlatari i remenari. Osim obrta građanstvo se bavilo i vinogradarstvom jer je ono na području Gorjana u kasnom srednjem vijeku bilo vrlo važna gospodarska grana. Naposljetku postoje čak i zapisi o utvrđanju Gorjana, što predstavlja rijetki primjer pisane potvrde o utvrđanju oko naselja. Pretpostavlja se da je grad utvrđen krajem 15. stoljeća, a iz 1506. godine postoji prva zabilješka o postojanju obrambenog zida koji dijeli naselje na unutarnji i vanjski grad. Također iz opisa vlastelinstva 1478. godine saznaje se da je postojao i drveni kaštel u gradu. Kasnijim arheološkim istraživanje otkriveni su zidani ostaci kaštela, što je moguće da je kasnije podignut novi zidani kaštel radi obrane od Osmanlija ili unutrašnjih neprijatelja jer, kao što je već ranije napisano, su Gorjani 1490. bili razoreni i od domaćeg plemstva u sukobu između pristaša Maksimilijana I. Habsburskog i Vladislava II. Jagelovića.⁵²

8.4. Ilok

Ilok se smatra najrazvijenijim srednjovjekovnim gradskim naseljem na području donjeg međurječja, na obali Dunava. Srednjovjekovna iloka povijest dosta je istražena zahvaljujući sačuvanoj pisanoj ostavštini, ali i materijalnoj ostavštini. Vlastelinski kompleks izgrađen je na uzvisni uz samu rijeku Dunav, a podgrađe se smjestilo na uzdignutom platou istočno od utvrde, na lokalitetu Krstbajer gdje je pronađeno groblje i ostaci crkve. Najstariji dokaza naseljenosti na području vlastelinskog kompleksa, prije pisanih dokaza, jest romanički stup s motivom agnus dei iz 12. stoljeća. Kao prvi vlasnik Iloka spominje se 1300. godine Ugrin Csak, prema Andriću i graditelj Iločke utvrde . Ilok se već kao grad spominje za Nikole, Ugrinova sina. Nakon izumiranja ove iloke grane roda Csak 1364. godine ili malo

⁵² Isto, 60 – 65

ranije kralj Ludovik I. daruje Ilok Nikoli Kontu i nećaku mu Ladislavu. Godine 1387. tijekom pobune pristaša napuljske stranke Ivaniš Horvat zaposjeda iločku utvrdu, kako bi se sklonio pred vojskom mačvanskog bana Nikole Gorjanskog, koji mu je preteo Ilok. Iločki su umalo izgubili Ilok zbog neplaćenog dugovanja Gorjanskima, ali Bartol Iločki ipak podmiruje dugovanja te Ilok tijekom 15. stoljeća postaje središnja rezidencija velikaške obitelji Iločkih. Tijekom druge polovice 15. stoljeća Ilok doživljava procvat pod vladavinom Nikole Iločkog. Nikolov sin Lovro umalo gubi Ilok 1494. kada Ilok zauzima kraljevska vojska, ali Lovro traži i dobiva oprost od kralja Vladislava II. Jagelovića te kasnije obnaša visoke dužnosti u zemlji, a Ilok ostaje njegovom rezidencijom sve do njegove smrti 1524. godine i izumiranja velikaške obitelji Iločkih. Ilok tada prelazi u kraljeve ruke te u njegovom posjedu ostaje sve do 1526. godine. Te godine Osmanlije svega nekoliko dana opsjedaju Ilok te u njega ulaze 8. kolovoza. Već od prve polovice 14. stoljeća moguće je pratiti urbani razvoj Iloka te se 1317. godine u ispravi Nikole Csáka, Ugrinova sina, spominju istaknuti iločki građani (cives). Isprava bačkog kaptola iz 1348. godine potvrđuje gradskog statusa Iloka, a u njoj se spominje i ime prvo gradskog suca Stjepana. Spominje se još i listina iz 1362. godine kao jedini takav dokument iz 14. stoljeća jer je većina sačuvanih iločkih gradskih isprava nastala u 15. stoljeću. O pravima iločkih građana iz vremena do prve polovice 15. stoljeća nema sačuvanih podataka. Prvi pisani dokument o povlasticama građana grada Iloka datira u 1453. Godinu kada Nikola Iločki od kralja uspijeva ishoditi jednaka prava za svoje građane kakva uživaju građani kraljevskog grada Budima. Sljedeći važan dokument za grad Ilok jest Iločki statut iz 1525. godine kada Ilok uvršten u red tavernikalnih gradova. Upravo je to dokaz kako je Ilok u to vrijeme bio najbolje uređen gradska općina u donjem međurječju, u rangu najvažnijih gradskih centara kraljevstva. Također Iločka općina imala je i najsloženije ustrojstvo u donjem međurječju, tj. imala je suca, 12 prisežnika, malog suca, izborno tijelo od 100 građana, a u iznimnim je prigodama mogla biti i sazvana skupština svih stanovnika općine. Prve zapise o iločkoj župi donosi popis izvanredne desetine iz prve polovice 14. stoljeća. Iz kasnijih se izvora saznaje kako se župna crkva nalazila unutar zidina i bila je posvećena svetom Petru, a iz novovjekovnih narativnih izvora saznaje se o raskošnoj trobrodnoj crvi izgrađenoj u gotičkom stilu, što potvrđuju i arheološka istraživanja. U podgrađu se nalazila i župna crkva svete Jelene, a sredinom 15. stoljeća ujedinjene su obje župe u jednu sa sjedištem u župnoj crkvi svetog Petra. U Iloku djeluju čak dva prosjačka reda što je bila rijetkost za gradove u ovim krajevima. Već 1316. spominje se franjevački samostan u Ilok, koji se smatra zadužbinom Ugrina Iločkog. Sredinom 15. stoljeća u Ilok dolaze i franjevci opservanti na inicijativu Nikole Iločkog. U njihovom samostanu sahranjen je sveti Ivan Kapistran te Ilok

postaje i znamenito svetište. Osim franjevaca u Iloku samostan osnivaju i augustinci poslije 1343. godine. Stoga osim dvije župne crkve u Iloku se nalaze i franjevačka crkva posvećena Marijinom Uznesenju te augustinska crkva posvećena sv. Ani. Osim crkva u gradu se nalaze i kapele svetog Ladislava i Svih svetih s hospitalima te kapela svetog Duha. Ilok gospodarski i proizvodni uzlet započinje već u Ugrinovo vrijeme. Tom uzletu doprinijela je dobra prometna povezanost Iloka smještenog na Dunavu i na podunavskoj magistralnoj cesti. Vlasnici Iloka uspjeli su privući i dubrovačke trgovce pa oni ondje osnivaju i svoje predstavništvo, a već 1399. godine spominje se i dubrovački konzul u Iloku. Glavna gospodarska grana u Iloku bilo je vinogradarstvo, a osim vinogradarstva tu su još i obrti poput remenara, mesara, krznara, krojača, klompara te ribara. O Iloku kao trgovačkom središtu svjedoče i pravila vezana uz trgovinu na dnevnoj tržnici i na godišnjem sajmu te na riječnom pristaništu. Postoji pretpostavka i daje u Iloku postojala kovnica novca Nikole Iločkog, ali o tome nema pisanih tragova. Nikola Iločki i sin Lovro bili su i veliki graditelji, izgradili su ogroman obrambeni sustav zidina s pojačanim kulama u dužini od 800 metara s utvrđenom palačom. Čitav vlastelinski kompleks s crkvenim objektima obuhvaćao je 5,6 ha te je najveći u čitavoj kontinentalnoj Hrvatskoj. Za područje se podgrađa ne zna je li bilo opasano zidinama, ali postoji mogućnost da je bilo zaštićenom palisadama, opkopima ili nasipima iako o tome nema zapisa. Iako je bio dobro utvrđen grad Ilok nije izdržao Osmansku opsadu i pada u svega nekoliko dana.⁵³

8.5. Đakovo

Na području srednjovjekovnog grada Đakova već je u 11. stoljeću postojao naseljeni lokalitet. Prvi pisani dokument jest darovnica hercega Kolomana iz 1239. godine, kojom bosanskom biskupu Ponsi dodjeljuje posjede Đakovo i Bleznu razlog tomu jest vjerojatno i loše materijalno stanje Bosanske biskupije. Godine 1252. u Đakovu već postoji biskupska rezidencija, a konačni proces premještanja sjedišta biskupije završio je 1293. godine, kada se u Đakovu spominje stolni kaptol. Vjerojatno je razlog premještanja sjedišta biskupije bilo krivovjerje, tj. Crkva bosanska, koje se širilo Bosnom. O razvoju Đakova u 13. stoljeću nema mnogo zapisa, bilježi se podatak kako je 1252. zapisan kao *villa*. Značajniji razvoj doživljava tijekom 14. stoljeća kada se razvija kao jedno od važnijih naselja Vukovske županije. U Đakovu tada postoji biskupija, kaptol i crkvene ustanove. Potvrda o postojanju grada uz sjedište i biskupije nalazi se u ispravi bosanskog kaptola palatinu Nikoli Gorjanskom iz 1377. godine. Novija arheološka istraživanja govore o postojanju utvrđenog biskupijskog

⁵³ Isto, 65 – 71

kompleksa, njegovog podgrađa i grada sa sjedištem na mjestu današnje župne crkve Svih Svetih. Prvi osmanski upadi u đakovački kraj počinju u prvoj polovici 15. stoljeća, a krajem istog stoljeća zabilježeno je i nekoliko upada akindžijskih odreda, kada stradava i okolica Đakova. Pretpostavlja se kako su biskupijski službenici i kanonici napustili Đakovo nakon Mohačke bitke, ali tu pretpostavku potkopava pismo Ivana Tahija iz 1528. godine, koje šalje iz kaptolskog mjesta Bosanske biskupije. Godine 1536. kao posjednik grada spominje se Franjo Kapolnay, koji je s Petrom Markusom preteo Đakovo Bosanskoj biskupiji. Međutim ovu epizodu iz đakovačke povijesti o preotimanju Đakova Bosanskoj Biskupiji spominje samo Mažuran, dok Gašić i Šuljak ne spominju mogućnost odlaska biskupa iz Đakova prije pada pod osmansku vlast. Tijekom 13. stoljeća u Đakovu gradi se biskupska rezidencija, a prva katedrala, gotička katedrala sv. Petra, izgrađena je najvjerojatnije tijekom prve polovice 14. stoljeća. Prvi zapis o toj katedrali jest isprava bosanskog kralja Tvrtka iz 1355. godine. Arheološki nalazi svjedoče o još starijem romaničkom sloju katedrale iz 13. Stoljeća. Osim katedrale u Đakovu je postojao i katedralni kaptol, čija je nadležnost bila više lokalnog karaktera. Rad đakovačkog katedralnog kaptola obnavlja kralj Vladislav II. 1498. godine i njegovu nadležnost proširuje na čitavo kraljevstvo. Osim katedrale, katedralnog kaptola i biskupske rezidencije u Đakovu se nalazila i župa sv. Lovre, najranije datirana u 1396. godinu, i franjevački samostan. Glavni pokretač đakovačkog gospodarstva bila je njegova uloga sjedišta biskupije što je pogodovalo prometu ljudi i roba, a njegova dobra povezanost s Bosnom pogodovala je trgovini krajeva južno od Save s Bosnom. Đakovo je imalo i kulturno-prosvjetiteljsku ulogu jer se u njemu nalazila i katedralna škola za izobrazbu svećenika. Sredinom 15. stoljeća osnovana je knjižnica i skriptorij, ali nema podataka o knjigama koje su ondje nastale.⁵⁴

8.6. Eng

Eng se predstavlja kao kraljevski grad, najveće i najrazvijenije mjesto na prostoru donjeg međurječja koje je potpuno nestalo. Pretpostavlja se kako je Eng prestao postojati i prije dolaska osmanske vlasti, što je i razlog nepoznavanju točne lokacije grada Enga. O pitanju administrativne pripadnosti Enga već je bilo govora u ranijem poglavlju. Prvi poznati zapis o Engu nalazi se u pismu pape Grgura IX. Iz 1240. godine. Iz listine kralja Andrije III. iz 1298. godine saznaje se da je Eng bio razvijeno trgovačko naselje kojeg naseljavaju hospiti, pretpostavlja se istog romanofonog porijekla kao i hospiti u Mandelosu. U prilog tomu ide i podatak o svetu zaštitniku jedne od gradskih crkava, posvećene sv. Leonardu, akvitanskom

⁵⁴ Isto, 53 – 56

svecu, čiji su kult prošili križari. Tijekom 13. stoljeća Eng je bio kraljevski posjed, a u ispravi iz 1310. Karlo I. Robert naziva ga *civitas nosta*. Neobičnost Enga jest što je posljednji pisani dokument o postojanju datiran u 1408. godinu. Pretpostavlja se da je grad tijekom 15. stoljeća preostao postojati. Jedan od razloga nestanka Enga treba potražiti i u osmanskim upadima i pustošenjima njegove okolice 1390. i 1391. godine kada im se suprotstavlja i pobjeđuje ih Ivan Morovički prvo kod Enga, a zatim i kod Mendelosa. Moguće je da je u tim borbama lokalno stanovništvo teško stradalo ili izbjeglo iako je Ivan Morovički oba puta pobijedio Osmanlije. Bilo kako bilo, grad se spominje 1408. godine, kada je još uvijek u stanju ugostiti kralja s pratnjom. Uzrok nepostojanju kasnijih zapisa moglo je biti uzrokovano i nekim drugim za sada nepoznatim povijesnim razlozima, a to očito zastupa i Pál Engel jer Eng smješta na digitalnu kartu Ugarske oko 1500. godine i povezao ga sa selom Vnginci. Slijedom toga moguće je da je Eng došao pod osmansku vlast neposredno nakon pada Beograda 1521. godine. Iz već spomenute isprave kralja Andrije III. iz 1298. godine građani i trgovci Enga morali su plaćati carinu čak i ako postoje isprave koje ih oslobađaju plaćanja carine. Iz 1316. godine datira spomen franjevačkog samostana, koji je vjerojatno ugašen kad i ostali samostani na ovim područjima zbog rastuće osmanske opasnosti. Pretpostavlja se kako je tijekom prve polovice 14. stoljeća Eng imao čak 3 župe jer se u popisu papinske desetine navode Ivan, župnik središnje gradske župe, Andrija svećenik crkve sv. Leonarda i Matija, svećenik crkve Blažene Djevice Marije. Sama mogućnost postojanja tri župe u gradu Engu izdvaja ga od ostalih gradova na području donjeg međurječja.⁵⁵

8.7. Šarengrad

U ispravi bačkog kaptola iz 1275. godine nalazi se najstariji zapis o Šarengradu, mjestu gdje se naplaćivala pristojba, moguće za prelazak preko Dunava. U srednjovjekovnim izvorima ime Šarengrada pojavljuje se pod imenom Atya. Zbog povoljnog geografskog i prometnog položaja, smješten je na magistralnoj cesti, već je u 13. stoljeću podignuta utvrda na uzvisini obale Dunava, zapadno od naselja. Prvi poznati vlasnik Šarengrada bio je vukovski i hlohovečki župan Enard Zsámboki. Njegovi nasljednici Kukujevački ostaju bez imanja jer su stali na stranu napuljske stranke protiv Žigmunda Luksemburškog. Žigmund Luksemburški tada Šarengrad, tj. Atyu daruje Ivanu Morovićkom. Nakon što su izumrli Morovički, godine 1481. kralj Matija daruje Šarengrad Gerébima od Vingárta u čijem vlasništvu ostaje sve do 1503. Od kasnijih vlasnika spominje se još i Margareta, supruga Matije Morovičkog te Emerik i Valentin Török od Enyiga. U

⁵⁵ isto, 56 – 60

kasnosrednjovjekovnim izvorima Šaregrad se većinom navodi kao trgovište, o njegovom gradskom statusu svjedoči gradska isprava tek iz 1518. godine. Općina je označena kao *universitas civium*, a na čelu su joj bili suci i prisežnici, a mjesto se naziva *civitas*. Već 1526. čitavo Podunavlje, u njegovom sastavu i Šaregrad potpada pod osmansku vlast, a Šaregrad opstaje kao selo. Od crkvenih institucija u Šaregradu spominje se u prvoj polovici 14. stoljeća u popisu izvanredne papinske župa sv. Petra, u sklopu Morovičkog arhiđakonata (Markijski arhiđakonat). Sa Šaregradom se povezuje i zapis o kapelanu crkve sv. Lovre u mjestu „Atiha“, ali ostaje nepoznanica radi li se tu o šaregradskoj crkvi koja je promijenila sveca zaštitnika ili neka druga crkva. Osim župne crkve u Šaregradu se nalazio i franjevački samostan Sv. Duha, koje je osnovao Ivan Morovički 1405. godine.⁵⁶

⁵⁶ Isto, 78, 79

8.8. Posjed Hrvati

Etnotoponim Hrvati prvi put je zabilježen 1238. godine u ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. kada dariva viteški red ivanovaca nizom posjeda u Ugarskoj i Slavoniji, a među njima i deset jutara zemlje *Croac* (Horvati/Hrvati), koja je izuzeta županijske nadležnosti utvrde Vukovar. Godine 1244. Ovaj posjed se navodi kao istočni susjed Bosanske biskupije. Moguće je da naselje Hrvati ime zahvaljuje stanovništvu koje je do 1238. godine imalo povlašteni status jer su bili *iobagiones castris* (gradokmetovi). Cjelokupni posjed Horvati obuhvaćao je prostor današnje općine Vođinci, zapadni i jugozapadni dio općine Ivanovo, prostor naselja Đurđanci te dio prostora naselja Vrbica. Sastojao se od 8 naselja, Horvati, središte posjeda, *Zeulews* (moguće današnje naselje Soljak ili zemljište Salaš jugozapadno od Starih Mikanovaca), Ostrigovci, Petkovci/Pečkovci, Vođinci, Blaževci/Peskovci, Petrošinci, Sv. Nikola (Stari Mikanovci) te *Guresfalua* (Đurđanci). Od sakralnih objekata poznato je kako 1478. u Horvatima postoji ruševna zidana crkva kamenog tornja, vjerojatno župna crkva. Moguće da je to ista župna crkva koja se spominje i papinskoj desetini između 1332. – 1335., kada župa spada u župe srednje porezne jakosti. Osim ove crkve u Novim Mikanovcima i danas postoji romaničko-gotička crkva svetog Bartola, čija se posveta sv. Bartolu spominje tek 1660. godine. Smatra se kako su je izgradili ivanovci tijekom 13. stoljeća. Moguće da je gotičke nadogradnje dobila krajem 13. ili početkom 14. stoljeća, kada posjedom Hrvati vlada obitelj Bánca, moguće je da tada ona postaje i župna crkva posjeda Hrvati. Toj bi mogućnosti u korist išli i arheološki nalazi keramike i novca, koji upućuju na postojanje srednjovjekovnog naselja i groblja u blizini crkve svetog Bartola. Prema jednoj teoriji upravo je to naselje bilo središte posjeda Hrvati. O samom središtu posjeda Hrvati postoje još dvije pretpostavke. Prva je pretpostavka da se nalazilo na *Damić gradini* u Starim Mikanovcima, a druga je da se središte posjeda nalazilo na toponimu Šamac, zapadnom kraju Vrbice. Zbog specifičnog izgleda, kosog osmerostranog tornja u službi promatračnice, Vladimir Gossa i drugi autori spekuliraju kako se gradnja crkve svetog Bartola veže uz kolonizaciju Sasa (Nijemci u Ugarskom kraljevstvu). Petković smatra tu tezu prenapregnutom jer na području srednjovjekovne Vukovske županije nema čvrstih povijesnih ni toponimijskih dokaza o brojnijoj kolonizaciji Sasa, osim u Vukovu i pojedinačnih doseljavanja pripadnika feudalne elite njemačkog podrijetla. Nakon ivanovaca, posjed Horvati stječe, već spomenuta, obitelj Bánca, koja će kroz cijelo 14. stoljeće nositi pridjevnik *de Horvati*. Oni ovaj posjed i mnoge druge posjede gube krajem 14. stoljeća jer su braća Horvati imali vodeće uloge u protudvorskom pokretu protiv kraljica Elizabete i Marije, a kasnije i protiv Žigmunda Luksemburškog. Njihove posjede, samim time i posjed Hrvate dobivaju

Gorjanski u čijem vlasništvu ostaje do njihovog izumiranja. Nepoznato je u čijem se vlasništvu nalazio 1537. godine kada Osmanlije osvajaju središnju i zapadnu Slavoniju. O samom središtu posjeda Hrvati postoje još dvije pretpostavke. Prva je pretpostavka da se nalazilo na *Damić gradini* u Starim Mikanovcima, a druga je da se središte posjeda nalazilo na toponimu Šamac, zapadnom kraju Vrbice.⁵⁷

⁵⁷ Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*, 21 – 28

7. Velikaški rodovi u Vukovskoj županiji

Polazišna točka pisanju o velikaškim rodovima u Vukovskoj županiji jest tekst Josipa Bösendorfera koji navodi moćnih velikaških rodova te županije. To su sljedeći rodovi: Gorjanski, Korodški, Alšanski, Morovički te Iločki. Većina županije bila je u rukama tih moćnih velikaških obitelji koje su bitno utjecale i na društveno-politička zbivanja u samom kraljevstvu. Tek je nekolicina sitnog plemstva svoje posjede imala u sjeverozapadnom dijelu županije. Od manjih posjednika tako spominje Tomaše, Lorande i Vajde, koje kasnije nasljeđuju Hedervary i Zapoljski. Ostalo niže plemstvo bili su još i Morhati, Šuljoki, Nagypoi, Alifanti, Vizkózi, Borići, Bujaki, Žamboki i dr.⁵⁸ Vjerojatno među te sitne posjednike spadaju i pripadnici plemena Ugra, kojeg Pavičić smješta sa zapadne strane Đakova.⁵⁹ Andrić spominje 6 najvažnijih velikaških rodova u ovoj županiji, a taj šesti rod, kojeg Bösendorfer ne navodi, jesu Horvati, o kojima je bilo riječi u ranijem poglavlju. Andrić, također, ovu županiju opisuje kao pravu aristokratsku županiju ili „županiju mnogih velikaša“.⁶⁰ Sudbinu ovih velikaških rodova Emerik Gašić opisuje sljedećim citatom: „I kao nekom sudbinom izumriješe uoči najveće pogibelji turske sve naše velikaške familije, dapače i neki srpski despoti (familija Zmaj-Ognjenog Vuka 1502.) te ne vidješe pustoši i strahote, divljaštva i nasilja što ga donije muhačka katastrofa 29. kolovoza 1526.“⁶¹

⁵⁸ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 158 – 159

⁵⁹ Pavičić, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*, 3

⁶⁰ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 8

⁶¹ Emerik Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović (Đakovo, 1936.)*, 152

7.1. Gorjanski

7.1.1. Gorjanski u historiografiji i podrijetlo roda

Bösendorfer prve navodi Gorjanske, koji su najmoćnija velikaška obitelj vukovske županije, sa sjedištem u Gorjanima. Gorjane tijekom 13. stoljeća dobiva župan Ivan od plemena Dorožma te im je to ujedno bila i polazišna točka u širenju po Vukovskoj, Križevačkoj, Požeškoj i Baranjskoj županiji. Na vrhuncu moći Gorjanski posjeduju 10 tvrđava, 11 gradova i trgovišta te mnoštvo sela u Vukovskoj županiji što predstavlja izvor moći ove obitelji. Tvrđave pod njihovom upravom bile su: Gorjani, Lovrinac, Slakovac, Kostroman, Cerna, Borovo, Nikola, Vičidal, Sotin, Nuštar. Gradovi i trgovišta pod njihovom upravom bili su: Gorjani, Ilok, Sv. Lovrinac, Opatovac, Sot, Borovo, Nikola, Vučjidol, Vukovo, Sotin i Nuštar.⁶²

Pregled obiteljske povijesti velikaša Gorjanskih donosi nam Andrić, koji ih izdvaja među dva najmoćnija roda vukovske županije. Zbog činjenice da su Gorjanski kroz tri naraštaja nosili naslov palatina, najvišeg dvorskog naslova, Andrić ih opisuje kao *centripetalni* ili *centralistički* tip velikaša. Andrić navodi kako o porijeklu roda Doroszma, iz kojeg potječu Gorjanski, najviše piše mađarska historiografija. Engel je temeljito obradio ranu povijest Gorjanskih te ju objavio u svom priručniku *Magyarország világi*, a u elektroničkom izdanju proširio je i saznanja o rodu Doroszma. Od mađarskih povjesničara izdvaja još i Tünde Árvai, za koju navodi kako priprema doktorsku disertaciju o Gorjanskima. Navodeći primjere mađarskih historioografa, koji se bave poviješću obitelji Gorjanskih, spominje činjenicu kako je u hrvatskoj historiografiji povijest Gorjanskih je vrlo malo istražena. Dalje u tekstu Andrić navodi prvog poznatog člana ove obitelji, a to jest Ivan *de genere Drusma*, koji dobiva posjed Gorjane u Vukovskoj županiji od slavonsko-hrvatskog hercega Bele 1269. godine. Rod Drusma, koji je spominje u Ivanovu pridjevku, potječe iz Čongradske županije. U mađarskoj je historiografiji pronašao podatak o najstarijem pretku tog roda, bio je to Družba, brat Becse. Navodi i kako se na temelju osobnog imena ne može se zaključiti kako je Družba bio Slaven jer ima slavensko ime, pogotovo jer njegov brat Becse nosi staro mađarsko ime, vjerojatno, porijeklom iz turkijskih jezika.⁶³

Osim Andrića o porijeklu Gorjanski piše i Heka. On navodi kako su Gorjanski podrijetlom iz naselja Dorozsma, koje je danas u sastavu grada Szegeda. Rod Dorozsma imao

⁶² Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 158

⁶³ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 9 – 12

je i patronatskog pravo nad benediktinskom opatijom u naselju Dorozsma. Potonje navodi kako je rod Dorozsma imao tri glavne grane, a to su Garay (Gorjanski), Hosszú-Bácsy i Szentmihály.⁶⁴

7.1.2. Gorjanski u Vukovskoj županiji

Godina 1269. bila je prekretnica za rod Dorozsma, tada se težište roda premješta u Vukovsku županiju zaslugom Stjepana, Ivanova sina i kraljevskog mačonoše, spomenutog u izvorima oko 1300. godine. Od njegovih sinova potječu dvije glavne obiteljske grane, *banska* od Pavla, Stjepanova sina, i *palatinska* od Andrije, Stjepanova sina, te treća, neistaknutija grana, od Ivana, koji su bili posjednici Harapkóa (Rokovci) i Keresztúra (okolica Gorjana). Ta treća grana nazivala se Botoš te oni, u muškoj lozi izumiru, 1455. godine, a možda i ranije.⁶⁵ Podjela na *bansku* i *palatinsku* granu može se pronaći i u mađarskoj historiografiji kao što to navodi i Heka u svom radu o Nikoli Gorjanskom, mlađem ili Nikoli II. Gorjanskom, kako ga on navodi. Za granu Botoš govori kako se nazivaju Harapka i te osim u Vukovskoj županiji imaju posjede i u Tamiškoj i Aradskoj županiji. Heka spominje još i da je Stjepan imao još sinova. Tako je Ivan bio zagrebački biskup, a kasnije i kaločki nadbiskup, Ladislav vacki biskup, a Grgur i Stjepan II. ne ostavljaju potomstvo.⁶⁶

Osim Stjepana, Ivan *de genere Drusma* imao je i sinove Ivana i Nikolu, Ivanovi potomci drže posjed Bačince u Vukovskoj županiji te izumiru u prvoj polovici 15. stoljeća, a Nikola baštini posjede roda u Čongradskoj županiji iako i ta grana stječe oko 1330. godine posjed Pačetin u Vukovskoj županiji. Stoga tijekom 14. stoljeća Vukovska županija postaje dom većini pripadnika roda Dorozsma. Nikolina loza može se pratiti do kraja 14. stoljeća.⁶⁷ Njihove posjede tada nasljeđuju pripadnici obitelji Botoša.⁶⁸

7.1.3. *Banska* grana roda Gorjanski

Pavao Gorjanski, sin Ivanov i začetnik *banske* grane roda, postaje prvo kaštelan kraljevske utvrde u Požegi, a kasnije i ban Mačvanske banovine od 1320. godine do 1328. godine te naposljetku visoki dvorski službenik kraljice Elizabete Pjast do svoje smrti 1353. Imao je trojicu sinova, Ivana, Stjepana i Pavla. Ivan je bio vesprenski biskup od 1347. godine do 1357. godine, na toj dužnosti odlazi kao kraljev izaslanik u Avignon i Italiju te igra važnu

⁶⁴ László Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci* 19 (2017), 35, 36

⁶⁵ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 13

⁶⁶ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 36, 45

⁶⁷ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 13,14

⁶⁸ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 36

ulogu u sklapanju i provedbi mirovnog sporazuma između kralja Ludovika I. i Napuljskog kraljevstva. Stjepanovi potomci nazivaju se Bánffy (Banovići), prema Stjepanovom unuku Dezideriju, mačvanskom banu. Oni izumiru s Lovrom Banffyjem oko 1526. godine i njegovom smrću prestaje povijest velikaške obitelji Gorjanski. Treći Pavlov sin, Pavao, imao je središnji posjed u mjestu Jenke (Stari Jankovci), prema kojem se nazivaju *de Jenke*. Pavao je bio župan Zale, a njegov sin lučki župan te kaštela utvrde Ostrovica u Hrvatskoj. Ta, nazovimo ju, podgrana roda izumire 1478. godine smrću Josipa, unuka župana Pavla i praunuka bana Pavla.⁶⁹ Heka Lovru Bánffyja izdvaja kao posljednjeg važnog člana cijele obitelji Gorjanskih. Iza njega su ostale 3 kćeri iz prvog braka: Petronella udana za Pála Istvánffyja, Katalin udanu za Pétera Markosa od Kerékszállása i Anu udanu za Jánosa Macedóniaija. U drugom braku imao je kćer Barbaru udanu za Ferenca Zaya. Iz prvog braka imao je i jednog sina, Ladislava, koji je umro mlad vjerojatno 1537. godine te s njime izumire čitava obitelj Gorjanski.⁷⁰

7.1.4. Palatinska grana roda Gorjanski

Iako je prethodna grana ovog roda bila najdugovječnija, u povijesti je ipak najistaknutija *palatinska* grana roda. Osim palatinske časti, ova je grana također imala i pripadnike s banskim naslovnima (mačvanski ban, slavonski ban i hrvatski ban) stoga Andrić predlaže naziv „bansko-palatinska“ grana. Ova grana potječe od Stjepanova sina Andrije. Andrijin sin Nikola, istaknuti ratni zapovjednik, postaje mačvanski ban 1359. godine i na toj dužnosti ostaje sve do 1375. godine kada postaje palatin kralja Ludovika I.⁷¹ Nikolu Starijeg Heka uzima kao utemeljitelja ove grane.⁷² Nakon kraljeve smrti 1382. povezan je s kraljicom udovom Elizabetom Kotromanić, regentkinjom kraljice Marije. Početno podupire Žigmunda kao budućeg kralja, nakon toga odlazi u Pariz, tijekom ožujka 1384. godine i pregovara s novim kandidatom Lujem Orleanskim, bratom francuskog kralja Karla VI. Uvidjevši kako veliku političku potporu ima Karlo Drački, koji je i okrunjen za kralja, Nikola s kraljicom udovom organizira Karlovo ubojstvo. Kao osvetu za taj čin braća Horvati i vranski prior Ivan od Paližne, na cesti između Đakova i Gorjana, 25. srpnja 1386. godine ubijaju Nikolu i zarobljavaju kraljice. Osim Nikole ubijeno je još nekoliko članova iz obitelji Gorjanski. Malo je poznata činjenica kako je Nikola ubijen kao hrvatski ban, a ne kao hrvatsko-ugarski palatina. Naime kraljice su ga u rujnu 1385. godine razriješile dužnosti palatina i dodijelile

⁶⁹ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 14, 15

⁷⁰ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 37

⁷¹ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 14, 15

⁷² Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 36

mu dužnost hrvatskog bana, koju zbog tragične smrti nikad nije stvarno preuzeo.⁷³ Osim tih dužnosti u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, tijekom diplomatskog posjeta Francuskoj Nikola je dobio i naslov savjetnika te članstvo u Velikom vijeću, Heka pretpostavlja da je tada dobio i red kuće Valois.⁷⁴

Nikolu starijeg, nasljeđuje sin, Nikola mlađi, kako i otac istaknuo se kao ratnik, tj. jedan od glavnih vojskovođa kralja Žigmunda. U toj službi tjera pronapuljske snage iz Potamišja, srijemskog Podunavlja, Đakovštine i Požege krajem 1386. godine i početkom 1387. godine. Pretpostavlja se da ga je Žigmund imenovao mačvanskim banom u proljeće 1387. godine i ostaje na toj dužnosti do travnja 1390. godine. Tijekom banovanja i kasnije vodi uspješne pregovore sa srpskim knezom Lazarom 1389. godine i s bosanskim kraljem Dabišom 1394. godine. Godine 1394. opet postaje mačvanskim banom, iste godine i hrvatskim banom, a 1397. godine i slavonskim banom. U međuvremenu oko 1400. godine Šikloš postaje glavno središte posjeda Gorjanskih i Nikola mlađi s braćom obnavlja ondje kanoničku crkvu. Godine 1402. postaje palatin i kao takav ključan je u životu Žigmundova kraljevstva. Tijekom svog palatinstva odlazi 1404. godine u Burgundiju, 1413. godine sudjeluje na neuspješnom ratnom pohodu u Istru i Furlaniju, tijekom ugarsko-mletačkog rata, 1414. godine odlazi u Aachen na Žigmundovu krunidbu za „kralja Rimljana“, 1416. godine odlazi na kraljeva putovanja u Francusku i Englesku gdje je bio jedan od glavnih pregovarača s tamošnjim dvorovima, 1420. godine sudjeluje i u neuspješnoj opsadi Praga na početku Husitskog rata, dvije godine kasnije sudjeluje i na carskom saboru u Nürnbergu te Njemačku posjećuje još jednom 1430. godine u kraljevoj pratnji. Osim svega toga navedenog bio je 1408. godine i član-utemeljitelj reda Zmajске družine, čiji je utemeljitelj kralj Žigmund. Nikola je tijekom svog života, točnije tijekom posjeta francuskom dvoru u 26. ožujku 1416. godine u Parizu, doživio i čast kao nijedan hrvatsko-ugarski plemić, ni prije ni poslije njega. Naime, francuski kralj Karlo IV. i kralj Žigmund izdali su svečanu potvrdu obiteljskog grba u obliku dvije raskošne povelje-grbovnice na pergameni, koja je jedinstveni primjer dvojnog vladarskog izdavanja grbovnice ugarsko-hrvatskom velikašu. Može se pretpostaviti kako se francuski kralj prisjetio prigode kada je već Nikolinog oca, Nikolu starijeg odlikovao naslovom dvorskog savjetnika zbog doprinosima u pregovorima za postavljanje Luja Orleanskog za hrvatsko-ugarskog kralja te je zbog toga htio njegovom sinu učiniti ovu iznimnu čast. Nikola Gorjanski mlađi umire krajem 1433. godine, iste godine kada je

⁷³ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 15 – 17

⁷⁴ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 38

Žigmund Luksemburški u Rimu okrunjen za cara Svetog Rimskog Carstva.⁷⁵ Vrijedi još istaknuti činjenicu da je Nikola, zbog čestih Žigmundovih izbivanja iz kraljevstva, umjesto njega upravljao kraljevstvom, što je i bila njegova dužnost kao palatina.⁷⁶

Ladislav Gorjanski, sin palatina Nikole Mlađeg i njegove druge supruge Ane Celjske, „posljednji krupni politički igrač iz obitelji Gorjanskih“.⁷⁷ Unuk je dvojice najmoćnijih velikaša u kraljevstvu, Nikole Gorjanskog Starijeg i grofa Hermana Celjskog te mu je samim time sudbina već dijelom određena.⁷⁸ Tijekom svog političkog uspona prvo postaje mačvanski ban, prvi puta 1431. godine, te drugi puta 1445. godine. Nekoliko mjeseci, tj. od kraja 1439. godine i u prvoj polovici 1440. godine obnaša dužnost kapetana kraljevske prijestolne utvrde Višegrada na Dunavu. Kasnije, tijekom nestabilnosti u kraljevstvu, Ladislav postaje i čuvar ugarske Svete krune. U vremenu nestabilnosti svrstava se u stranku legitimista, koja podržava Ladislava V., sina Alberta Habsburgovca i unuka Žigmunda Luksemburškog, i suprotstavlja se stranci koja podržava poljskog kralja Vladislava I. Jagelovića. Doživljava veliki poraz u Podunavlju, ali nakon bitke kod Varne 1444. godine, u kojoj pogiba Vladislav, Gorjanski postaje prvo mačvanski ban po drugi put, a nakon toga i palatin. Stjecanjem naslova palatina postaje treći nositelj tog naslova u ovoj obitelji, nakon svog djeda Nikole Starijeg i oca Nikole Mlađeg. Skora smrt Ladislava V. dovodi opet pitanja oko nasljedstva krune. Gorjanski, koji uživa veliku potporu plemstva, te Matija Korvin sklapaju bračni dogovor o vjenčanju Matije i Ane Gorjanski, Ladislavove kćeri, kako bi se izbjegao mogući međusobni sukob. Taj ugovor su u Matijino ime sklopili njegov ujak Mihel Szilágyi i majka mu Elizabeta. Međutim, taj ugovor je izigran te je Gorjanski ostao bez palatinske časti. Ubrzo je i umro kao protivnik Matije Korvina. Njega nasljeđuje sin Job, čijom se smrću gasi palatinska loza Gorjanski.⁷⁹

⁷⁵ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 15 – 22

⁷⁶ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 43

⁷⁷ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 28

⁷⁸ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 43

⁷⁹ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 28 – 32

7.2. Morovički

Morovički sredinom 14. stoljeća dobivaju veliki dio ostavštine obitelji Ajnard, a držali su i dio gospoštije alšanske. Na Dunavu posjeduju grad i tvrđavu Atja, okolica današnjeg Šarengrada. Morovički svoje sjedište imaju u posjedu Morović, nedaleko od Save⁸⁰ u Srijemu, u tadašnjoj Vukovskoj županiji.⁸¹

Stjepan, sin Mihaela *de genere Guthkeled*, začetnik je ove obitelji. On se još ne naziva Morovički, to te čine njegovi sinovi dodajući si pridjevak *de Maroth* ili *de Morouch*, po svom posjedu Morović. Prema ispravama Morovički se mogu pratiti od 1263. godine. Kada kralj Stjepan Mihaelu, sinu Mihaelovu, dodjeljuje posjed Borotk (mjesto Morović) u Vukovskoj županiji. U darovnici je vidljivo i da ga je već Mihaelov otac Mihael posjedovao, ali zbog nepoznatih činjenica ga je izgubio i kralj ga ponovno vraća njegovom sinu Mihaelu. Tim ponovnim posjedovanjem Borotka, tj. Morovića, ova grana Guthkeleda odvaja se od matičnog roda i postaje samostalna. Slijedom toga Stjepan *de genere Guthkeled* prvi put se spominje 1275. godine kao mladi vitez na kraljevom dvoru, a kasnije se ističe kao ratnik te zbog toga njega i njegove podanike kralj Andrija Mlečanin izuzima ispod jurisdikcije vukovskog župana. Tu odluku Mihaelu, Stjepanovu sinu, potvrđuje i kralj Karlo Robert 1317. godine te ponovno 1324. godine. Mihael je kao i otac prvo bio vitez na kraljevskom dvoru, kasnije postaje kaštelan Vitányja u županiji Komárom 1324. godine. Godine 1323. kao nagradu za vjernu službu kralj potvrđuje Mihaelu, i braći mu Klementu i Stjepanu, patronatsko pravo koje je njegov otac stekao 1275. godine nad samostanom sv. Križa u Srijemu⁸² u Mendelosu.⁸³ Iduće 1324. godine kralj Karlo Robert Mihaelu potvrđuje i darovnicu za Morović iz 1263. godine koju je dobio Mihaelov djed Mihael. Morovički se upliću i u nelegalna preuzimanja posjeda pa se tako saznaje da 1353. godine moraju vratiti posjed Komar koji su oteli plemićima Komorskim u Vukovskoj županiji.⁸⁴

Tijekom druge polovice 14. stoljeća postaju vrlo moćni financijski i ugledom u Vukovskoj i Srijemskoj županiji. Tada na povijesnu scenu stupa i Ivan Morović: „najslavniji član ove velikaške porodice“.⁸⁵ On se spominje kao sin Mihaelovog mlađeg brata Ivana. Tijekom nestabilnosti nakon smrti kralja Ludovika I. Anžuvinca Ivan se odlučuje prikloniti

⁸⁰ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 159

⁸¹ Marija Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice* 15 (2008), 14

⁸² Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, 14 – 16

⁸³ Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 146

⁸⁴ Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, 16

⁸⁵ Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 147

kraljicama nakon nemira nakon ubojstva Karla Dračkog. Sudjeluje u bitci kod Gorjana i jedan je od rijetkih preživjelih i slobodnih kraljičinih pristaša nakon te bitke. Tijekom borbi protiv braće Horvat biva i ranjen. Idućih godina sudjeluje u unutarnjim sukobima, čak i u borbama protiv Osmanlija kada su 1391. godine upali nedaleko Mendelosa. Tom prigodom mu je brat Dionizije zarobljen, ali su Osmanlije zaustavljeni. U borbama za Nikopolj Ivan biva teško ranje te nakon oporavka počinje vršiti službe. Godine 1397. postaje mačvanski ban, po prvi puta, sve do 1410. godine. Iste 1397. godine postaje i župan Sikula i Baranje, župan Tolne i župan Vukova postaje 1398, bačkim županom postaje 1399. godine, a bodroškim 1403. godine. U 90-im godinama 14. stoljeća kao zaslugu u vojnim djelovanjima Žigmund Luksemburški mu daruje neke posjede Ivana Morovičkog, sina Mihaelovog, koji umire bez nasljednika kao i kasnije posjede Mihaela Morovičkog, sina Petrova, koji isto umire bez nasljednika. Iste godine (1397.) kada i stupa na dužnost mačvanskog bana dobiva i Valpovo te 1398. godine i niz posjeda u županijama Pešta, Pilis i Vukovo. Vjerojatno i zbog zemljopisnog položaja Ivanovih glavnih posjeda, Ivan posreduje u pomirenju bosanskog kralja Stjepana Ostoje i kralja Žigmunda Luksemburškog. Ivan se priključuje i 1404. godine skupini velikaša koji guše pobunu egerskog biskupa Tome i saveznika u Erdelju. Iste te 1404. godine dobiva i neke posjede u županiji Krassó, a već sljedeće godine nalazimo ga u Žigmundovu pohodu na Bosnu kao jednog od tri zapovjednika vojske. Službu svjetovnog upravitelja dobara Kaločke nadbiskupije vrši 1406. godine. Kralj Žigmund Luksemburški ustanovljuje viteški Zmajev red te Ivan postaje jedan od članova-utemeljitelja, a time i jedan od 24 kraljeva tajna savjetnika. Pretpostavlja se da mu je kralj 1411. godine povjerio i upravu na oblasti Soli. Iduće godine sudjeluje na potpisivanju mirovnog sporazuma između Žigmunda i poljskog kralja Vladislava, gdje je poimence spomenut. Tijekom 1414. godine na istočnoslavonske posjede upadaju mu Osmanlije, koji su prodrli u Bosnu na poziv Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Te godine ga Žigmund u povelji, izdanoj u Cremoni, naziva osobom koja uživa poseban položaj. Iduće godine u borbi protiv Osmanlija i Hrvoja Vukčića Hrvatinića u bitci u župi Lašva biva zarobljen te za njega traže 40.000 forinti otkupnine.⁸⁶ Drugi pak izvor navodi da Osmanlije traže 65.000 zlatnika.⁸⁷ Bilo kako bilo, izvori se slažu da je otkupnina isplaćena iako je bila visoka, Ivan je u tom zarobljeništvu proveo 4 godine, sve do 1419. godine. Opet sudjeluje u borbama s Osmanlijama, 1427. godine zapovijeda vojskom koja ulazi u Vlašku i pobjeđuje vojvodu Radula, za te zasluga ga Žigmund nagrađuje posjedom Velika u Križevačkoj županiji. Brine se i o obrani vlastitih posjeda pa tako podiže castrume u

⁸⁶ Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, 17 – 20

⁸⁷ Gašić, *Povijest župe i mjesta Morović*, 148

Moroviću i Valpovu. Ivan sudjeluje i 1439. godine u vijećanju nakon pada Smedereva.⁸⁸ Ta informacija pobija pretpostavku kako je Ivan Morovićki vjerojatno umro 1434. godine. Ivan iza sebe ostavlja i zadužbine tako da utemeljuje samostan Svetog Duha u Šarengradu, a gradi i kameni samostan sv. Ladislava Kralja bosanskim franjevcima u Vári u Velikovaradinskoj biskupiji.⁸⁹

Osim Ivana još su dvojica Morovićki nakon njega obnašali dužnost mačvanskog bana. To su bili Ivanov sin Ladislav i unuk Matija. Ladislav iz jedne isprave donosi saznanja kako su se husiti proširili i u Srijemu. Za Matiju su važne činjenice kako je bio oženjen Margaretom Szilágy, sestričnom kralja Matijaša Korvina. Slijedom toga Matija i njegov brat Ludovik podupiru Matijaša Korvina za kralja kada Gorjanski i Iločki odlučuju za Fridricha III Habsburgovca. Godine 1476. Ladislavovom smrću izumire obitelj Morovićkih u muškoj liniji.⁹⁰

⁸⁸ Karbić, „Morovićki (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, 20,21

⁸⁹ Stanko Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari“, *Povijesni prilozi* 23 (2002.), 48

⁹⁰ Karbić, „Morovićki (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, 21, 22

7.3. Korodški

Korodški su dobili ime po utvrdi Kórógyvar (Kolođvar), koja je izgrađena prije 1290. godine.⁹¹ Nakon Gorjanskih Bösendorfer spominje velikaše Korode, tj. Korodške, koje naziva *prastarim stanovnicima* Osijeka i okolice. U 13. stoljeću spominje se grad Korođ, pustara Kolođvar južno od Osijeka, pod njihovom upravom, ujedno je bio i polazišna točka njihovog širenja. Kasnije su pod njihovom vlašću Čepin s 21-29 sela na sjeveru županije, kašteli Drávaszád (Dravsko ušće) i Aljmaš. Jedno vrijeme podčinjavaju dio Ivankova te Sv. Salvator s 9 sela. Međutim, Korođi su i jedni u nizu posjednika Levanjske Varoši, koja je njihov veliki posjed s tvrđavom. Kronološki gledano, Levanjska Varoš 1422. godine ima 71 selo, 1428. godine 93 sela, 1474. godine čak 112 sela.⁹²

O vlasništvu Korodških nad Čepinom saznaje se iz isprave upućene Ladislavu, Filipu i Grguru, sinovima Kleta Čepinskog, kojom kralj Bela IV. potvrđuje već raniju darovnicu nad Čepinom, iz vremena tatarske provale.⁹³ Osim posjeda nad Čepinom u Vukovskoj županiji Korodški su bili vlasnici velikih posjeda u županijama Tolna i Temeš te na području Baranjske županije.⁹⁴ Iz 14. stoljeća datiraju podaci, koji svjedoče da su gospodari Osijeka velikaši Korodški. Godine 1343. godine kralj Ludovik I. vraća im posjede te oni već 1351. godine sklapaju nagodbu s Cikadorskom opatijom oko prava na ubiranje pristojbi s osječke tržnice i od skele. Krajem 14. stoljeća Osijek je i vjerojatno i sjedište ove obitelji jer iz 1394. godine potječe nadgrobni spomenik Filipa Korodškog.⁹⁵ Korodški se 1401. godine spominju na Vijeću baruna kada je osnovana Šikloška liga, savez magnata za održavanje kraljevstva. Između ostalih naborjanih obitelji, spominju se i Korodški koji staju uz Gorjanske.⁹⁶ Obitelj je na vrhuncu moć sredinom 15. stoljeća pod vodstvom mačvanskog bana Ivana Korodškog. Ivana nasljeđuje njegov sin Gašpar, koji pogiba u borbi s Osmanlijama 1472. godine te s njegovom smrću izumire velikaška obitelj Korodških.⁹⁷

Već krajem 13. stoljeća Korodški se navode kao vlasnici posjeda Tizin (Tizen) u laslovačkom vlastelinstvu, a tijekom prve polovice 14. stoljeća Stjepan I. Korodški stječe

⁹¹ Žužana Meršić, Denis Njari, „Ojkonimi na području korođanskog vlastelinstva u srednjem vijeku“, *Studia Slavica Savariensia* 1-2 (2018), 151, pristup ostvaren 10. 8. 2020.

⁹² Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 158 – 159

⁹³ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 93

⁹⁴ Meršić, Njari, „Ojkonimi na području korođanskog vlastelinstva u srednjem vijeku“, 152

⁹⁵ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 72

⁹⁶ Heka, „Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)“, 40

⁹⁷ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 72, 73

udjele u laslovačkom vlastelinstvu koji su oduzeti Lacka od Szántóa. Zatim se između ostalih obitelji, koje su vlasnici Sarvaša u laslovačkom vlastelinstvu, tijekom 14. i 15. stoljeća, spominju i Korodški. Tijekom 14. stoljeća i Nemetin, naselje, također, iz laslovačkog vlastelinstva pripadalo je povremeno i Korodškima.⁹⁸

Povijest Korodških isprepliće se s poviješću drugih obitelji s ovog područja. Tako Korodški, nakon izumiranja Botoša, jedne grane Gorjanskih, postaju vlasnici polovice posjeda Ivankovo o čemu svjedoči isprava erdeljskog hercega i mačvanskog bana Nikole Iločkog iz travnja 1453. godine. Iduće godine Ivan Korodški sklapa sa svojim šurjakom i predstojnikom kraljevskih tavernika Ivanom Pérenyjem pred dvorskim sucem u Budimu ugovor o pobratimstvu i posinstvu, tj. međusobni ugovor o nasljeđivanju posjeda. Ako jedna od ugovorenih loza izumre druga nasljeđuje njene posjede, u tom ugovoru nalazi se i posjed Ivankovo. Naravno, Pérenyjima je taj ugovor više odgovarao jer su ga u ugovor bila uključena trojica sinova Ivana Pérenyja i još dva rođaka, a ispred Korodških bili su samo Ivan i njegov sin Gašpar. Godine 1455. Ivan Korodški stavlja na prodaju jedno selo u sastavu ivankovačkog vlastelinstva te to ne izaziva interes među okolnim posjednicima, ali dovodi do osporavanja vlasništva nad prodanim posjedom, a to osporavanje čine Job Gorjanski i đakovački biskup Filip. Iz godine 1456. uz Korodško vlasništvo nad ivankovačkim vlastelinstvom veže se još i darovnica, sada već, udovice Ivana Korodškog kojom ona prenosi sva posjedovna prava nad tim posjedom trojici muških članova obitelji Rozgony. Ta darovnica je ubrzo opozvana jer je sklopljen nekanonski brak između Apolonije Rozgony i Gašpara Korodškog. Kako Gašpar Korodški 1472. godine umire bez potomstva vlasništvo nad ivankovačkim vlastelinstvom kralj dodjeljuje Nikoli Čuporu Moslovačkom.⁹⁹

7.4. Alšanski

Alšanski su *prava bogata feudalna gospoda*, kako ih Bösendorfer naziva. Njihovo je sjedište bio grad Alšan, na Savi jugozapadno od Morovića. Osim Alšana posjeduju Virograd i Otok, sjeverno od Alšana; Hermangradsko vlastelinstvo s gradom Siče (Szöcs), jugoistočno od Osijeka. Pretpostavlja da su posjedovali i Erdut s posjedom Erdöszad sa selima te bili vlasnici i Vukova.¹⁰⁰ O Alšanskima nije pisano puno u hrvatskoj historiografiji, stoga o njima u fragmentima saznajemo. Spominju se 1389. godine kao primatelji udjela u posjedu Bačinci,

⁹⁸ Denis Njari, „Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku“, *Scrinia Slavonica* 18 (2018), 75 – 92

⁹⁹ Petković, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*, 43 – 46

¹⁰⁰ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 159

koji im daruje kralj Žigmund.¹⁰¹ O njihovom vlasništvu nad Otokom svjedoče dvije isprave. Prva isprava je iz 1428. godine kada se prvi puta i spominje mjesto Otok, koje je u vlasništvu Ivana Alšanskog. Druga isprava je 1437. godine kada kralj Žigmund daruje Alšanski posjed Otok, sa sjedištem u Vérvaru (Virograd), Talovcima. Alšanski se spominju i kao suvlasnici posjeda Szentillye, na prostoru današnjih Vinkovaca.¹⁰² U okolici današnjih Vinkovaca Ivan Alšanski, kraljevskom darovnicom, stječe i posjed Liskovo 1424. godine¹⁰³ Istu sudbinu kao i Otok dijeli i posjed Szócs (grad Siče), nakon smrti Ivana Alšanskog, bez nasljednika, kralj Žigmund ovaj posjed dodjeljuje Talovcima 1437. godine¹⁰⁴ Oko pitanja nasljedstva posjeda Alšanski nakon smrti Ivana Grgurovog Alšanskog vežu se i moguće krivotvorine. Za primjer se navodi listina pečuskog kaptola datirana na 17. svibnja 1435. godine, kojom Ivan i njegova žena Klara daruju posjede i udjele u posjedima hrvatsko-dalmatinskom i slavonskom banu Matku Talovcu i njegovoj braći. U listini su tako navedeni poimence posjedi u Vukovskoj županiji čiji su vlasnici ili suvlasnici Ivan i Klara. Dva glavna razloga sumnje u ovu listinu su sljedeće dvije činjenice. Prvi razlog jest to što Marko Talovac tek u listopadu 1435. godine postaje slavonskim banom, a hrvatsko-dalmatinskim banom tek 1436. godine. Drugi razlog jest to što Alšanski u vlasništvo pojedinih posjeda koji su navedeni nisu došli kupnjom ili su im pripadali drugim pravima, kao što stoji u listini, već im ih je darovao kralj Žigmund darovnicom iz 1424. godine, nakon izumrća Liskovačkih. Smrću Ivana Alšanskog najkasnije 1437. godine gasi se loza Alšanski od roda Szente-Mágocs.¹⁰⁵ Osim kao feudalni posjednici Alšanski su obavljali i dvorske dužnosti, tako se Ivan Alšanski spominje kao kraljevski peharnik.¹⁰⁶

¹⁰¹ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 82

¹⁰² Isto, 178 - 196

¹⁰³ Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, 71

¹⁰⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 196 – 205

¹⁰⁵ Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*, 71 – 72

¹⁰⁶ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih fukcija“, 210

7.5. Iločki

Posljednji velikaši koji se navode su Iločki. Oni imaju sjedište u gradu i tvrđavi Ilok na obali Dunava. Posjede šire od Dunava do Bosuta, tako da na Dunavu, osim Iloka, posjeduju Poltoš, Neštin i Susek, a na gornjem Bosutu Beletince. Vrijedi istaknuti kako Iločki graniče sa srpskim despotima koji oko 1480. godine drže grad Berkasovo, jugozapadno od Iloka, na zapadnom obronku Fruške gore.¹⁰⁷

7.5.1. Iločki – porijeklo

Prema pisanju Grófove nejasno je porijeklo Iločkih te postoje dvije teorije o tome. Prema jednoj teoriji oni su potomci plemića Hédera, a po drugoj potječu iz okolice Orahovice. Bilo kako bilo, pripadnici ove velikaške obitelji tijekom 14. stoljeća rabe etnička imena koja odražavaju njihovo podrijetlo kao što su *Sclavus*, *Tót* i *Kont*. Još nadodaje kako se u mađarskoj historiografiji taj rod može pronaći i pod oznakom *Raholcai* (Orahovački). Uz to koriste i pridjevke Ujlaky, Iločki i Frištatski (Friestadtstki). Iločki obnašaju visoke dvorske položaje te dužnosti župana, banova i vojvoda, a Nikolu Iločkog Grófová navodi kao njihovog pripadnika s najvećim brojem dužnosti.¹⁰⁸

Andrić preuzima podatke od mađarskih povjesničara koji o porijeklu Iločkih imaju nekoliko pretpostavki. Jedna od njih jest da su pripadali nekom rodu iz dubičke županije u donjoj Slavoniji, druga jest da su u srodstvu s Babonićima Vodičkim/Blagajskim, a prema trećoj pretpostavci, koja se temelji na istovjetnosti grbova, smatraju se istog podrijetla kao i rod Fanča Grđevačkih. Prvi poznati predak Iločkih bio je Gug (Göge) iz 13. stoljeća, koji je imao sinove Ivana, Grgura i Stjepana. Jedan od Ivanovih pet sinova bio je Lovro, kasnije zvani *Tót* (lat. *Sclavus*). Lovro je 1312. godine zastavnik kralja Karla I. Roberta, a 1328. godine ili nešto ranije kralj ga postavlja i za kaštelana u tvrđavi Šintava (Sempte) u Požunskoj županiji. Godine 1328. tijekom vojnog pohoda protiv njemačkog kralja Fridrika Lijepog biva ranjen kod Sieghartsa, a u rujnu te godine sudjeluje i na sklapanju mira. Te iste godine hrvatski i slavonski ban Ivan Babonić daje posjed Zrin Lovri Tótu kao zalog za plaćanje odštete što su je braća Gisingovci učinili na posjedu Lovre i njegove braće. Nakon što odšteta nije plaćena posjed Zrin prešao je u Lovrino vlasništvo. Upravo zbog vojnih zasluga u pohodu na njemačkog kralja i stradanja u pobuni Gisingovaca kralj Karlo Robert 1330. godine Lovru i sve živuće rođake izuzima sudskoj vlasti najviših velikaša i nadležnih županija. Posljednji put

¹⁰⁷ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 159

¹⁰⁸ Mária Grófová, „Hlohovec i rod Iločkih“, *Scrinia Slavonica* 11 (2011.), 33, 34

dužnost kraljevskog zastavnika Lovro obnaša 1342. godine pri sprovodu Karla I. Roberta. Do smrti 1349. godine Lovro službuje kao glavni tavernik te obnaša dužnosti njitranskog župana, a kasnije i varaždinskog, šopronjskog i vaškog župana. Pred kraj života Lovro je sudjelovao i u zamjeni svog posjeda Zrin za utvrdu Ostrovica, koja je pripadala Šubićima. Lovro je prvo morao kralju prepustiti utvrdu Ostrovicu te je kao nadoknadu od kralja dobio utvrdu Orahovicu, tek tada je kralj mogao zamijeniti utvrdu Zrin za utvrdu Ostovica i tako se izmiriti sa Šubićima, koji kasnije po utvrdi Zrin nazivaju Zrinski.¹⁰⁹

Pišući o Gorjanskima Andrić se dotiče i primjera obitelji Iločkih za čijeg začetnika uzima Nikolu Konta. Nasuprot Gorjanskima, koji su centipetalni ili centralistički tip velikaša, Iločke predstavlja kao primjer centrifugalnih, regionalističkih pa i donekle separatističkih velikaša. To temelji na činjenici kako Iločki tijekom nekoliko generacija od smrti Nikole Konta, koji je obnašao službu palatina pa sve do posljednjeg pripadnika ovog roda Lovre, koji je bio vrhovni dvorski sudac, nisu obnašali dvorske funkcije već samo funkcije vezane uz područnu upravu kao što su dužnosti slavonskog bana, mačvanskog bana, erdeljskog vojvode te srijemskog hercega.¹¹⁰

7.5.2. Nikola Kont i potomstvo

Tijekom 1349. godine Nikola u dva navrata od kralja dobiva posjede. Prvi puta još za života Lovre Tóta dobiva od kralja posjed Debrete u Njitranskoj županiji, a kasnije te godine, već kada se u darovnici spominje da je Lovro pokojni, dobiva s braćom Bartolom i Lökösom pet posjeda u Njitranskoj županiji. Već iduće godine zbog diplomatskih uspjeha kralj Ludovik Nikoli i braći daje posjed Palotu s tvđavom Bátorkő u Vespremskoj županiji. Tijekom vladavine Ludovika I. Nikola postaje jedan o najvažnijih ugarskih velikaša, počevši od vršenja službe glavnog peharnika, zatim erdeljskog vojvode te naposljetku postaje palatin. Osim toga istodobno biva i župan brojnih županija. Godine 1349. boravi na papinskom dvoru u Avignonu kao kraljev poslanik te od pape Klementa VI traži dopuštenje za hodočašće u Svetu Zemlju, koje se vjerojatno nije dogodilo. Kasnijih godina kao palatin zapovijeda vojskama u pohodima u Bosnu 1363. godine i Bugarsku 1365. godine. U razdoblju između 1356. i 1366. godine izdaje mnogo listina od kojih je preko dvadeset sačuvano i na kojima je vidljiv grb Nikolina roda – štit presječen s dvije vodoravne grede. Godina prekretnica za ovaj rod jest 1364. kada izumire Iločka grana roda Csák te kralj dodjeljuje grad Ilok Nikoli Kontu. Andrić donosi i Engelovo tumačenje dodjele, tj. razmjene Iloka. Naime, Engel smatra kako je

¹⁰⁹ Andrić, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, 122 – 126

¹¹⁰ Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti“, 9

Nikola Kont Ilok dobio u zamjenu za utvrdu Gornja Lendava u Vaškoj županiji no za to nema izravne potvrde. Iako je utvrdu Gornju Ledavu uistinu dobio Nikola Kont nakon izumiranja Gornjolendavski 1358. godine, već 1365. godine ta je utvrda u rukama kralja. Tijekom obnašanja palatinske službe bio je župan sedam županija (Vaške, Šopronjske, Trenčinske, Njitranske, Sepeške, Saroške te Biharske). Pred kraj života pada u kraljevu nemilost zbog sukoba s poljskim hercegom Vladislavom Opolskim, koji je uživao kraljevu naklonost, te se posljednji put spominje kao palatin 7. travnja 1367., a kao pokojni se spominje već 12. svibnja iste godine. Nasljeđuju ga sinovi Nikola i Bartol. Nikola se u povijesnim izvorima spominje vrlo šturo i to oko imovinskih poslova, dok je Bartol ipak ostavio povijesnog traga i produžio potomstvo Nikole Konta. Bartol se spominje 1380. među svjedocima na ugovoru o braku između Hedvige, kćeri Ludovika I. i Vilima, sina austrijskog hercega Leopolda III.. Tijekom protudvorske pobune Bartolov posjed Ilok nalazi se u središtu zbivanja kada ga zaposjedaju braća Horvati, koji se u njega sklanjaju. Međutim, iz opisa cijele te epizode u protudvorskoj pobuni nigdje se ne spominju vlasnici Iloka, Iločki. Pretpostavlja se da su se oni već nalazili na nekom od svojih drugi posjeda posebno još i iz razloga jer je Bartol već ranije posudio od Nikole Gorjanskog 7000 florina te kao jamstvo založio posjed Ilok. Nakon sloma protudvorskog pokreta Gorjanski pokreće parnicu protiv Bartola jern nije vratio zalog, no Iločki se ne pojavljuje na ročištima te ga sudac Bubek globi i nalaže vesprenskom kaptolu novo ročište. Nekako su Kontovi sinovi uspjeli isplatiti zalog i sačuvati svoje vlasništvo nad Ilokom. Bartol umire između 1390. godine i 5. kolovoza 1393. godine kada se spominje kao pokojni, a Nikola umire prije 21. lipnja 1397. godine. Bartolovi sinovi Emerik i Ladislav obnašat će dužnost mačvanskih banova te tako pripremiti uzlet Nikole i Lovre Iločkih.¹¹¹

Nikola Iločki postaje jedan od najistaknutijih i najmoćnijih velikaša kasnosrednjovjekovne Ugarske čemu u prilog ide i činjenica da je nakon smrti Ladislava V. Posthumnog pretendirao i na prijestolje.¹¹² Novi češki kralj Juraj Podjebradski izmiruje Nikolu Iločkog s kraljem Matijom Korvinom, ali postavljanje Pavla Špirančića za hrvatskog bana stvara opoziciju mladom kralju Matiji Korvinu, a među tim opozicijskim velikašima najviše se ističu palatin Ladislav Gorjanski i erdeljski vojvoda Nikola Iločki. Nakon svrgavanja palatina Ladislava Gorjanskog nezadovoljnici sklapaju urotu u srpnju 1458. godine, a među njima je i Nikola Iločki. Ivan Vitez od Sredne otkriva urotu i razbija savez među vođama te je Ladislav Gorjanski prepušten sam sebi. Početkom 1459. urotnici na čelu s

¹¹¹ Andrić, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*, 126 – 140

¹¹² Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 131

Ladislavom Gorjanskim i Nikolom Iločkim opet se okupljaju te za protukralja biraju Fridrika III., njemačkog kralja i rimskog cara. Nikola sudjeluje kao kum na krštenju Fridrikovu sinu Maksimilijanu u ožujku 1459. godine. Nikola Iločki kao vođa Fridrikovih postrojbi u građanskom ratu koji je uslijedio pobijedio je kod Körmenda na rijeci Rabi Matijinu vojsku, ali ih nije bio u stanju dalje progoniti zbog velikih gubitaka. Ratna sreća se počinje okretati u Matijinu korist nakon smrti Ladislava Gorjanskog, pa i Nikola mijenja stranu te prelazi u Matijin tabor. To Nikolino pristajanje uz Matiju nije bilo dugog vijeka jer već u drugoj polovici 1461. Nikola udaje kćer Jeronimu za Henrika, sina Jurja Podjebradskog te tako nastaje treća strana u ratu, koja želi postaviti Henrika za kralja. Upravo postojanje te treće strane dovelo je do izmirenja Fridrika i Matije te je mir sklopljen 3. travnja 1462. godine.¹¹³ Kao što je već ranije u tekstu navedeno Nikola je za života bio erdeljski vojvoda, a osim toga bio je i hrvatski, slavonski, severinski i mačvanski ban, vranski prior te od 1471. godine naslovni kralj Bosne. Godine 1475. Nikola odlazi na hodočašće u Rim te tom prilikom dovodi iz Ferrare talijanske graditelje koji donose utjecaj talijanske renesanse u njegovu rezidenciju u Iloku. Osim toga Nikola je imao i viziju da od Iloka stvori hodočasničko središte te je priznavao čudesa, štovao i širio kult sv. Ivana Kapistrana. Nikola umire 1477. godine kada ga nasljeđuje sin Lovro. Lovro neuspijeva zadržati titulu naslovnog kralja Bosne već se naziva bosanskim hercegom. Tijekom dinastičkih sukoba krajem 15. stoljeća staje na stranu Maksimilijana I. Habsburgovca, a snage Vladislava II. Jagelovića zauzimaju Ilok, naposljetku Lovro biva prisiljen tražiti oprost od kralja. Godine 1524. Lovro umire bez nasljednika, a njegov posjed Ilok prelazi u vlasništvo kralja.¹¹⁴ Sudbinu roda Iločkih najbolje opisuje sljedeći citat: „Simbolično je da je rod Iločkih izumro upravo pred Mohačku bitku, kada se počela rušiti i stara ugarska država.“¹¹⁵

¹¹³ Mladen Tomorad, „Europska politika Matijaša Korvina: Matijaševa vanjska politika prvih godina vladavine (1458–1464)“, *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu* 2 (2011)1, 173 – 178

¹¹⁴ Jelaš, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“, 131, 132

¹¹⁵ Mária Grófová, Hlohovec i rod Iločkih, *Scrinia Slavonica* 11 (2011), 40

8.1. Crkvene strukture u Vukovskoj županiji

8.1. Pečuška biskupija

Ugarski kralj Stjepan I. Sveti 1009. godine osniva Pečušku biskupija, koja spada u ostrogonsku crkvenu pokrajinu. Zaštitnik i naslovnik katedrale postaje sv. Petar Apostol, a za prvog je biskupa postavljen Bonipert, za kojeg Andrić pretpostavlja da je Francuz. Iz godine 1057. Pronalazi se i najraniji trag širenja vlasti pečuških biskupa na područje preko Drave, tj. kada se traži od pečuškog biskupa traži svećenih za službu u crkvi sv. Mihaela na Dravi (Donji Miholjac). Nedaleko od te crkve nalazilo se i selo Ošvan, sjedište arhiđakonata Aszuág (Osuvački arhiđakonat). Taj arhiđakonat obuhvaća podravski pojas Vukovske županije i cisdravski dio Baranjske županije te srednje Povučje.¹¹⁶ Osuvački arhiđakonat spominje i Bösendorfer te on za taj arhiđakonat navodi kako počinje na srednjoj Dravi te zalazi u Srijemsku županiju. Kao krajnje točke Osuvačkog arhiđakonata navodi Donji Miholjac, Marijance, Seglak, Košku, Suboticu, Čepin, Hermangrad (kod Dopsina), Koritnu, Koprivnu, Barrabu, Tohnanj, Rošd, Ivankovo, Jarminu, Nemetin, Osijek i Valpovo.¹¹⁷ Osim osuvačkog tu, na desnoj obali Drave bili su još i požeški, vukovski i markijski (morovički) arhiđakonati. Granice požeškog arhiđakonata gotovo se podudaraju s granicama Požeške županije, ali arhiđakonat prelazi i na područja drugih susjednih županija. Tako njemu pripada i kraj oko Gorjana i Nevne (Levanjske Varoši) u Vukovskoj županiji. Preostala dva arhiđakonata Pečuške biskupije s desne strane Drave, Vukovski i Morovički arhiđakonati, nalaze se u Vukovskoj županiji. Vukovski arhiđakonat obuhvaća središnji dio Vukovske županije, a Morovički se nalazi na njenom jugoistoku te tvori granicu sa srijemskim dijelom Kaločke biskupije.¹¹⁸ Vukovski arhiđakonat protezao se od Vuke do Sotina, Tovarnika i Nijemaca. Navodi se kako je prvi arhiđakon bio Timotej, a nakon službe vukovskog arhiđakona postaje zagrebački biskup 1264. godine. U Zagrebu obnavlja stolnu crkvu te osniva zbor prebendara. Njegov nasljednik postaje Robert kanonik požeškog kaptola, ali ubrzo postaje ostrogonski kanonik. Od ostalih vukovskih arhiđakona Bösendorfer spominje Andriju, Petra, Ladislava i Blaža. Morovički arhiđakonat prostirao se zapadno od Vukovara te išao od Iloka na Dunavu sve do Morovića, nedaleko od Save. Kao što je već ranije napisano on je bio i granični

¹¹⁶ Stanko Andrić, „Crkvene strukture predturske Slavonije“, u: „*Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije, sv.1*“, ur. Božo Biškupić, Vesna Kusin, Branka Šulc (Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009), 259, 260

¹¹⁷ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 270 - 273

¹¹⁸ Andrić, „Crkvene strukture predturske Slavonije“, 260

arhiđakonat pečuške biskupije. Na području tog arhiđakonata u župi Ilok 1456. godine umire i Sveti Ivan Kapistran, koji je pokopan u iločkoj crkvi Blažene Djevice Marije.¹¹⁹ Važno uz povijest Vukovske županije, njenih velikaških rodova i ove biskupije jest činjenica kako su dva biskupa, Ladislav Korodski, iz seglačke grane tog roda, i Valentin Alšanski potekli iz istaknutih velikaških rodova Vukovske županije. Valentin je kasnije postao i kardinal rimske Svete Sabine, kraljevski diplomat te veliki pokrovitelj pečuskog sveučilišta. Od ostalih biskupa vrijedi još istaknuti i pjesnika Jana Panonija (Ivana Česmičkog) i Ivana Osječanina, pristašu kralja Ivana Zapolje i preposljednjeg biskupa prije pada Pečuha pod Osmansku vlast.¹²⁰

8.2. Bosanska biskupija

Povijest Bosanske biskupije vrlo je burna prije premještanja sjedišta biskupije u Đakovo. U prvoj polovici 12. stoljeća bosanskim banom kao ugarski vazal postaje Borić iz roda s područja Požeške županije. Bosna je tako potpala pod veliki ugarski utjecaj, ali njezina biskupija još je uvijek bila pod metropolitanskom vlašću jadranskih biskupa, tj. naposljetku dubrovačkog biskupa. U isto to vrijeme u Bosni se razvija i snažan patarenski krivovjerni pokret te papa odlučuje reformirati biskupiju i na mjesto bosanskog biskupa postavlja Ivana Teutonca 1233. godine. Ugarsko-hrvatski vladari i crkvena hijerarhija također žele suzbiti krivovjerje u Bosni te postaju predvodnici „križarskog rata“ protiv bosanskih heretika. Ivana Teutonca na mjestu biskupa mijenja ugarski dominikanac Povša te on već 1239. godine dovršava katedralu i ustrojava kaptol u mjestu Brdo u župi Vrhbosna. Te iste godine dobiva od hercega Kolomana i vlastelinstva Đakovo i Bleznu, sjeverno od Save, na području Vukovske županije. Godine 1244. kralj Bela IV. uspijeva nagovoriti bosanskog bana Mateja Ninoslava da daruje Bosanskoj biskupiji niz posjeda u Usori te između Save, Tolise i donjeg toka Bosne te potvrdi sve njezine starije posjede diljem bosanske države. Bela IV. je to uspjelo jer je uspio nametnuti podložnost banu Mateju Ninoslavu. Godina 1247. itekako je važna za ugarsku crkvenu hijerarhiju jer te godine papa Inocent IV. odobrava ugarski zahtjev te podčinjava Bosansku biskupiju Kaločkoj nadbiskupiji. Iako su uspjeli podčiniti Bosnu ugarskoj crkvenoj hijerarhiji godine 1252. bosanski se biskup već nalazi u Đakovu, a ne u svom sjedištu u Bosni, a već 1314. u papinskom pismu spominje se biskup bosanski ili đakovački. U Đakovu krajem 13. postoji i kaptol koji počinje izdavati listine, javne vjere u

¹¹⁹ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 278 – 280

¹²⁰ Andrić, „Crkvene strukture predturske Slavonije“, 260

pravnim poslovima s područja Vukovske županije, pa čak i okolnih županija. Tijekom ovih pola stoljeća, od prijenosa biskupske stolice u Đakovo do početka 14. stoljeća, bosanski biskupi gube izravan doticaj sa stvarnim utjecajem na crkveno-vjerske prilike u Bosni. Tek će kontakte sa stvarnim stanjem u Bosni imati biskup Peregrin Saksonac, prethodno poglavar franjevačke vikarije u Bosni, koji već 1347. osniva franjevački samostan u Đakovu kao poglavar vikarije, a 1349. postaje bosanskim biskupom. Mladi bosanski ban Tvrtko I. Peregrina naziva svojim duhovnim ocem, a Peregrinov nasljednik biskup Petar vjenčava bana Tvrtka s bugarskom carevnom. Zbog tih odnosa s banom Tvrtkom, ban biskupu Petru potvrđuje i daruje posjede u južnoj Posavini, ali bilo je i razmirica između biskupa i bana, tako 1358. zbog jednog pisma bana Tvrtka kaptolskom rektoru Ivanu, između bana Tvrtka i biskupa Petra nastaju trzavice. Početkom 15. stoljeća javno se u papinskim i domaćim izvorima otkriva kako je stanje u Bosni izvan kontrole bosanskog biskupa te pokušava osnovati nova katolička dijeceza na bosanskom tlu.¹²¹

Bösendorfer navodi već gore napisano kako je biskupsko sjedište i kaptol već u 14. stoljeću redovno u Đakovu. Osim toga on donosi i posjede/župe ove biskupije. Prva jest posjed Dyacon (Đakovo) sa župnom crkvom sv. Lovre, zatim posjed Bebrina villa (Bebrina). Posjed Bleznu (Breznu) spominje smještenu između Tomice i Garčina. Za posjed Brod spominje kako je u vlasništvu potomaka bana Borića, Berislavića Grabarskih i Desilavića Grabarskih i navodi dvije crkve Svetog Marka i Svetog Antuna. U biskupskom posjedu Drenowch, smješten u okolici Đakova prema Gorjanima, spominje crkvu Svetih Kuzme i Damjana. Između Topolja i Gračina nalazi se crkva svetog Nikole u Dubravniku, u kaštelu Garčin, biskupskom posjedu, spominje crkvu sv. Petra. Jugozapadno od Đakova smješta biskupski posjed Mikefalvu, a na području Mikanovaca (Novi Mikanovci) spominje crkvu Svetog Bartola, koja se spominje već 1244. godine. Na području vlastelinstva Levanjska varoš smješta i posjed Zleche (Đakovački Selci).¹²²

8.3. Redovničke zajednice

Od 13. stoljeća na prostoru donje Slavonije javljaju se i razni crkveni redovi. Već je u krajem 11. stoljeća u Hrvatskoj postoji 30 benediktinskih samostana, a krajem 12. stoljeća neki se osnivaju već i u donjoj Slavoniji. Tako da u 13. stoljeću uz već postojeće benediktince na području donje Slavonije svoje samostane osnivaju cisterciti, ivanovci, regularni duhovnici,

¹²¹ Isto, 260 – 262

¹²² Bösendorfer, *Crkvice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 284, 285

redovnici koji žive po kanonu sv. Augustina, pustinjaci sv. Augustina te dominikanci i franjevci. Posljednji su preživjeli i osmansku vlast. Od benediktinskih samostana Bösendorfer ne navodi niti jedan na području Vukovske županije. Za razliku od benediktinaca cisterciti se djelomično djeluju i u Vukovskoj županiji jer cistercitska opatija u Cikadoru drži djelomičnu vlast u Osijeku. Cistercite je u Hrvatsku doveo kralj Andrija, a najstariji samostan bio im je u Topuskom, osnovan 1205. godine.¹²³ Cikadorska je opatija još od 12. stoljeća imala pravo ubiranja osječke skelarine i tržne pristojbe.¹²⁴ U Hrvatskoj enciklopediji navodi se podatak kako su benediktinci ipak imali samostan u Nuštru. Samostan i crkvu sv. Duha ondje gradi obitelj Gorjanski nakon 1396. godine.¹²⁵ Regularni duhovnici, redovnici koji žive po kanonu sv. Augustina te nisu pravi svećenici i pod vrhovnim su nadzorom biskupa, drže Erdut u sklopu Titelske prepoziture. U prvoj polovici 13. stoljeća na području donjeg međurječja javljaju se i Ivanovci, koje herceg Koloman poziva da se bore protiv bosanskih bogumila, sljedbenika tzv. Crkve bosanske. Oni u Vukovskoj županiji posjeduju posjed *Terra Croac* (posjed Hrvati), koji se nalazi između današnjih Đurđanaca i Vođinaca na mjestu današnjih Starih Mikanovaca. Već je 1477. godine kamena crkva s tornjem bila razvaljena. Osim posjeda Hrvati u posjedu ivanovaca jest i posjed Dobsa (Dopsin), južno od Osijeka. Ovi su posjedi spadali u križevačku provinciju s priorom na čelu, a glavar samostana zvao se praeceptor. Pustinjački red sv. Augustina u drugoj polovici 13. stoljeća ima dva samostana u Vukovskoj županiji, jedan u Iloku, posvećen sv. Ani te drugi u Borovu, posvećen sv. Margareti.¹²⁶ Novija historiografija spominje i treći samostan, koji se nalazio u Osijeku posvećen Blaženoj djevici Mariji. Taj se samostan prvi put spominje 1415. godine u protokolima protupape Ivana XXIII., gdje stoji kako su ga podigli preci Filipa Korodškog.¹²⁷ Dominikanci su već u Bosnu došli 1233. godine, gdje uređuju crkvene poslove, a prvi bosanski biskupi također su bili pripadnici dominikanskog reda. Njihov jedini samostan na području Vukovske županije nalazio se u Gorjanima,¹²⁸ posvećen sv. Margareti.¹²⁹

¹²³ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 288 - 291

¹²⁴ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 71

¹²⁵ „Nuštar“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 3. 9. 2020., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44445>

¹²⁶ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 291, 292

¹²⁷ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 75, 76

¹²⁸ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 292

¹²⁹ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 64

Veliki trag na području Vukovske županije ostavili su franjevci, čiji su patroni bile i velikaške obitelji Vukovske županije: Grojanski, Horvati, Korođski i Morovići. Đakovački samostan osniva 1347. godine Peregrin Saksonac, kasniji bosanski biskup. Samostan je 1414. podignut na razinu kustodije te je preživio i Mohačku bitku i pad Slavonije pod osmansku vlasti, ali ga 1551. godine razaraju slavonski kalvini. Iločki samostan javlja se već 1343. godine, do 1447. godine pripada bosanskoj vikariji, kada postaje dio provincije Sv. Spasitelja. U samostanu boravi i umire sv. Ivan Kapistran. Padom grada Iloka 1526. godine i redovnici se razilaze, a nestaju i relikvije sv. Ivana Kapistrana.¹³⁰ Novija historiografija samostan smatra zadužbinom Ugrina Iločkog s čime se podudara i godina osnutka samostana 1316. godina. Franjevačka crkva bila je posvećena Marijinom Uznesenju.¹³¹ Samostan u Alšanu podiže pečuški biskup Valent Alšanski 1376. godine. Papa Grgur XI. dopušta Ivanišu Horvatu izgradnju samostana sv. Franje, pretpostavlja se da je samostan podignut u Vrbici. Šarengradski samostan podignut je zaslugom Ivana Morovića nakon 1405. godine. Godine 1490. strada u navalama Ivana Hlapčića i Berislavića Grabarskih, a 1507. godine u njemu je pokopan Vladislav Gereb Vingartski, kaločki nadbiskup.¹³² Iz novije historiografije saznaje se kako je samostan bio posvećen sv. Duhu te je uživao povlasticu da posjetiteljima samostanske crkve podjeli oprost.¹³³ Samostan u Berku izgradio je Filip Korođski 1415. godine te je u samostanskoj kapelici bila i grobnica obitelji Korođskih. Samostan je dvaput stradao od Osmanlija, prvi put 1526. godine, ali su ga redovnici obnovili te drugi puta 1531. godine kada su se redovnici razbježali.¹³⁴

¹³⁰ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 292, 293

¹³¹ Jelaš, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*, 69

¹³² Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 293

¹³³ Andrić, „Srednjovjekovni Šarengrad i njegovi gospodari“, 48

¹³⁴ Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, 293

9. Zaključak

Prije samog početka pisanju o nastanku Vukovske županije bilo je potrebno objasniti geografsko-politički smještaj i teritorijalni opseg Vukovske županije. Nakon toga, trebalo je objasniti procese naseljavanja Slavena, među njima naravno i Hrvata, i Mađara na području buduće Vukovske županije, tj. području međurječja, područje omeđeno Donjom Dravom, Savom i Dunavom. Hrvati se na tom prostoru pojavljuju već 20-ih i 30-ih godina 7. stoljeća. Mađari se tek spominju u 9. stoljeću u pisanju Konstantina Porfirogeneta između 930. i 950. godine kada osvajaju i područje buduće Vukovske župe. Starija historiografija pretpostavlja kako su Slaveni već po doseljenju osnovali teritorijalne organizacije, župe sa sjedištem u starim gradinama, ostacima rimskih ili avarskih utvrda. Međutim kasnije dolaskom Mađara i procesom stvaranja ugarske države nastaju srednjovjekovne ugarske županije na čelu sa županima pa tako nastaje i Vukovska županija sa sjedištem u vukovarskoj utvrdi. Prvi spomen Vukovske županije datiran je u 1192. godinu, a prvi imenom poznati župan bio je Toma 1220. godine. Vukovska županija bila je teritorijalno prosječno velika pogranična županija s velikim brojem utvrda i kaštela kako ju Pal Engel naziva. U vezi s teritorijalnim opsegom dolazi i pitanje administrativne pripadnosti pojedinih naselja koje je oprimjereno na primjeru Osijeka, koji se ipak smješta u Vukovsku županiju. Iduće poglavlje govori o pojedinim naseljima ove županije, a to su Vukovar, Osijek, Gorjan, Ilok, Đakovo, Eng, Šarengrad i posjed/naselje Hrvati. Vukovar se razvija u podnožju utvrde koja je središte Vukovske županije te je poseban po jedinom sačuvanom privilegiju dinastije Arpadovića na području donjeg međurječja. Osijek se počinje prvotno razvijati kao kraljevski grad, ali kasnije postaje rezidencija obitelji Korodških. Gorjani zahvaljuju razvoj i važnost usponu obitelji Gorjanskih koji do kraja 14. stoljeća stoluju u njemu, ali i kasnije kada premještaju svoju rezidenciju on i dalje ostaje važan grad Vukovske županije. Ilok tijekom srednjeg vijeka postaje najrazvijenije naselje donjeg međurječja na obali Dunava. Svoj razvoj može zahvaliti prvotno Ugrinu Csáku, a kasnije i Nikoli i Lovri Iločkom, kojima je Ilok rezidencija. Iloku pripada i najveći vlastelinski kompleks na području čitave kontinentalne Hrvatske. Đakovo se od 13. stoljeća razvija kao sjedište Bosanske biskupije. Eng je poseban po tome što je njegova točna lokacija još uvijek povijesna nepoznanica, a mogućnost postojanja čak 3 župe na području grada izdvaja ga od svih gradova na području donjeg međurječja. Posebnost Šarengrada jest što se razvija oko franjevačkog samostana. Posjed i naselje Hrvati prvo se razvijaju pod upravom ivanovaca, o čemu svjedoči i crkva svetog Bartola, a kasnije su u rukama vođa protudvorskog pokreta braće Horvata. Od velikaških obitelji ove županije treba istaknuti Gorjanske koji

obnašaju dužnosti palatina i banova kroz više generacija, pa se tako i dijele na palatinsku i bansku granu. Uz Gorjanske uz bok staju i Iločki. Iločki su dosta nepoznatog porijekla, počinju svoj uspon već u vrijeme Lovre Tóta, ali kasnije u vrijeme njegova sina Nikole Konta stječu Ilok, nakon izumiranja Iločkih od roda Csák 1364. godine. Iločki će postati jedni od najmoćnijih rodova ove županije kada Nikola Iločki postaje i titularni kralj Bosne, a svoju rezidenciju smješta u Ilok. Osim ove dvije vrlo moćne velikaške obitelji treba spomenuti i ostale: Morovičke, istaknute mačvanske banove; Korodške, gospodare Osijeka; i Alšanske, pravu feudalnu gospodu, kako ih starija historiografija naziva. Osim svjetovnih vlastodržaca na područje Vukovske županije dopiru i dvije biskupije. Prva biskupa jest Pečuška biskupija, čija se tri arhiđakonata teritorijalno nalaze na području Vukovske županije, Vukovski i Morovički arhiđakonati cjelokupnim teritorijem, a Osuvački djelomično. Druga biskupija jest Bosanska biskupija, koja tijekom 13. stoljeća dobiva posjede Đakovo i Bleznu u Vukovskoj županiji, a do kraja stoljeća biskupi premještaju i sjedište biskupije u Đakovo. Ne treba izostaviti ni redovničke zajednice: benediktince, cistercite, ivanovce, pustinjake sv. Augustina, regularne duhovnike vođene po kanonu sv. Augustina, dominikance te na kraju i franjevce. Upravo će franjevci ostaviti najvećeg traga u ovoj županiji, a Gorjanski, Horvati, Korodški i Morovići postali su patroni njihovih samostana.

U vrijeme neposredne osmanske opasnosti i uoči Mohačke bitke 1526. godine, navedene velikaške obitelji ove županije izumrle su ili se ne zna jesu li im posljednji potomci nadživjeli 1526. godinu, kao što je slučaj s Gorjanskima. Vukovar je s vremenom izgubio na važnosti i više se županijske skupštine nisu ondje odvijale, a Gorjani su nakon pustošenja u sukobu između pristaša Jagelovića i Habsburgovaca mijenjali gospodare te se ne zna je li još uvijek bio u rukama posljednjeg Gorjanskog kada je potpao pod osmansku vlast. Osijek nakon godina mijenjanja gospodara opet dolazi pod upravu budimskog kaptola kao sjedište njihovih ovdašnjih posjeda te u njihovom vlasništvu ostaje do mohačke katastrofe. Ilok iako najrazvijeniji i dobro utvrđen grad pada pod osmansku vlast u samo nekoliko dana od početka opsade, točnije 8. kolovoza 1526.

10. Literatura

1. Andrić, Stanko, "Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti." *Zbornik Muzeja Đakovštine*, vol. 12, br. 1, (2015), 7-40. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/197823>
2. Andrić, Stanko, „Crkvene strukture predturske Slavonije“, u: „*Slavonija, Baranja i Srijem: vrela europske civilizacije, sv.1*“, ur. Božo Biškupić, Vesna Kusin, Branka Šulc. Zagreb: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Galerija Klovićevi dvori, 2009.
3. Andrić, Stanko, *Potonuli svijet: rasprave o slavonskom i srijemskom srednjovjekovlju*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Osijek: Grafika, 2001.
4. Andrić, Stanko, *Vinkovci u srednjem vijeku, Područje grada Vinkovaca od kasne antike do kraja turske vlasti*. Vinkovci: Matica Hrvatska, Ogranak; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski institut za povijest, 2007.
5. Bösendorfer, Josip, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija križevačke, virovitičke, požeške, cisdravske baranjske, vukovske i srijemske te kr. i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*. Osijek: Tiskom knjigo i kamenotiskare Julija Pfeiffera, 1910.
6. Gašić, Emerik, *Povijest župe i mjesta Morović*. Đakovo: Biskupijska tiskara 1936.
7. Gračanin, Hrvoje, „Sjeveroistočna Hrvatska u ranom srednjem vijeku“, U: *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150), Povijest Hrvata, sv. 1*, uredila Zrinka Nikolić Jakus, 367-382. Zagreb: Matica Hrvatska, 2015.
8. Gračanin, Hrvoje, „*Od Hrvata pak koji su stigli u Dalmaciju odvoji se jedan dio i zavladao Ilirikom i Panonijom*, razmatranja uz DAI c.30, 75-78“, *Povijest u nastavi*, vol. 6, br. 11 (1), (2008), 67-76. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/36767>
9. Gračanin, Hrvoje. "Slaveni u ranosrednjovjekovnoj južnoj Panoniji." *Scrinia Slavonica*, vol. 8, br. 1, (2008), 13-54. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/44407>

10. Grófová, Mária, „Hlohovec i rod Iločkih“, *Scrinia Slavonica*, vol. 11, br. 1, (2011), 31-49. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/78162>
11. Heka, László. "Ugarski palatin Nikola II. Gorjanski u hrvatsko-ugarskoj povijesti (palatinska loza Gorjanskih)." *Cris, Časopis Povijesnog društva Križevci*, vol. 19, br. 1, 2017, str. 35-46. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/200491>
12. Jelaš, Danijel, „Rekonstrukcija srednjovjekovne urbane mreže Vukovske županije na temelju analize centralnih funkcija“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2018.
13. Jelaš, Danijel, *Gradovi donjeg međurječja Drave, Save i Dunava u srednjem vijeku*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2020.
14. „Jobagioni“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 15. 6. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29206>
15. Kontler, László, *Povijest Mađarske, tisuću godina u srednjoj Europi*. Preveli Draženka Kešić, Sivije Devald. Zagreb: Srednja Europa, 2007.
16. Marija Karbić, „Morovički (Maróti) iz plemićkog roda Gut-Keled“, *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice ...*, vol. 15, br. 1, 2008, 13-22. <https://hrcak.srce.hr/37601>
17. Meršić, Žužana, Njari Denis, „Ojkonimi na području korođanskog vlastelinstva u srednjem vijeku“, *Studia Slavica Savariensia* 1-2, 2018, 151-161, DOI: 10.17668/SSS.2018.1-2.151, pristup ostvaren 10. 8. 2020.
18. „Nuštar“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 3. 9. 2020. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44445>
19. Njari, Denis „Naselja laslovačkog vlastelinstva u srednjem vijeku“, *Scrinia Slavonica*, vol. 18, br. 1, (2018), 69-97. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/210702>
20. Pavičić, Stjepan, *Vukovska župa, u razvitku svoga naselja od XIII. do XVI. stoljeća*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1940.

21. Petković, Danijel, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*. Vinkovci: Gradski muzej Vinkovci, 2006.
22. „Slavonija“, *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 1. 9. 2020.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56610>
23. Šanjek, Franjo, *Povijest Hrvata, prva knjiga*. Zagreb: Školska knjiga, 2003.
24. Šimunović, Petar, „Ojkonimija srednjovjekovne Vukovske župe“, *Folia Onomastica Croatica*, br. 11, (2002), 1-41. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/180374>
25. Tomorad, Mladen, „Europska politika Matijaša Korvina: Matijaševa vanjska politika prvih godina vladavine (1458–1464)“, *Kroatologija*, vol. 2, br. 1, 2011, 165-191. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/75499>
26. Vukovska županija *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, pristup ostvaren 1. 9. 2020.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=65663>